
ETNOLINGVISTILISE ARENGU ÖKOLOOGIA

Teesid

Martin Ehala

KEELEHOIU TEOORIA JA PRAKTIKA KRIITIKA

Keelehoiu (*language maintenance*) probleematika on viimase kolmekümne aasta jooksul omandanud olulise koha lingvistikas. Keelelise mitmekesisuse kahanemist on võrreldud bioloogilise mitmekesisuse kahanemisega (Krauss 1992; Crystal 2000) ja see on keeleteadlasi innustanud: keelehoiu probleemidega tegeleb suur hulk teadlasi niihästi teoreetilise kui ka rakendusliku nurga alt. Vilkale tegevusele vaatamata on endiselt säilinud tõdemus, et ohustatud keele päästmine on väga väikese edulootusega ettevõtmine (*Theories...* 2001; *Can Threatened Languages...* 2001; King 2001). Vähese edu põhjus on üsna ilmselt selles, et keelehoid ei tegele mitte probleemiga, vaid pigem sümptomitega: keelevahetus on enamasti avaramate sotsiaal-majanduslike muutuste tagajärg (Edwards 2006; Mufwene 2004) ja seetõttu on selle

Artikkel on valminud sihtfinantseeritava teadusteema “Eesti keelekeskkonna arengu analüüs, modelleerimine ja juhtimine” (reg. 0132493s03) raames. Täna Andrew Melloni Sihtasutust stipendiumi eest, mis võimaldas Edinburghi ülikooli juures pühenduda sellele töö kirjutamisele, ja Arvo Krikmanni väga põhjalike kommentaaride ning kriitika eest artikli esimese variandi kohta.

peatamine ning tagasipööramine ainult keeleprobleemidele keskendudes üsna keerukas.

Samas käituvad eri etnolingvistilised kogukonnad sarnaste algtingimuste puhul erinevalt: ühed säilitavad oma keele, teised aga assimileeruvad. Näiteks kreeka vähemus Austraalias säilitab oma keelt tunduvalt paremini kui sama suur hollandi vähemus (Clyne 2003). Iiri ja eesti keele kõrvutus on samuti ilmekas: 19. sajandi esimesel poolel pidasid nii iiri kui ka eesti rahvuslikud ideoloogid oma keele säilitamist küllaltki lootusetuks ettevõtmiseks (vt Undusk 2004; Hindley 1990), kuid ei loobunud pingutustest. Ühel juhul need kandsid vilja, teisel mitte. Erinevad tulemused lähedaste algtingimuste juures viitavad, et etnolingvistilised protsessid on keerukamad ja mitmetahulisemad, kui võib järeldada keelehoiualase kirjanduse põhjal; samas annavad nad lootust, et nende protsesside põhjalikum tundmine võib aidata etnolingvistiliste rühmade säilimisele.

Tuleb siiski lisada, et etnolingvistilist arengut ei ole võimalik väljastpoolt juhtida. Kuigi räägitakse palju vähemuste jõustamisest (*empowerment*), siis juba see mõiste iseenesest rõhutab võimuvahetust ja ühes sellega taastoodab jõuetustamist (Edwards 2006: 15). Etnolingvistilist elujõudu ei ole võimalik sisse süstida nagu vitamini. Elujõud on iseorganiseeruvate sotsiokultuuriliste protsesside tulemus. Neid võib mõningal määral mõjutada kogukond ise, kui selleks on olemas tahe ja teoreetiline teadmine, kuidas need protsessid toimivad. Esimese jaoks on vaja vähemalt lummat liidrit, teise jaoks võib ehk abi olla järgnevatest teesidest.

Artikli esimeses osas annan ma ülevaate iseorganiseeruvatest protsessidest, mis on aluseks etnolingvistilisele arengule, s.t süsteemisisesest ökoloogiast. Süsteemisisesel ökoloogial on kolm koostisosa: kommunikatiivne (kultuuriline), sotsiaalne ja majanduslik. Teises osas annan ülevaate seda süsteemi mõjutavatest välistest teguritest, ehk teisisõnu süsteemivälisest ökoloogiast.

Viisid, kuidas toimub keele- ja kultuuriharjumuste ning nendega seotud kollektiivsete identiteetide põlvkondadevaheline edasikandmine, grupisisene muutumine ja gruppidevaheline levik ning ühes sellega grupi areng või lagunemine, ongi etnolingvistilise ökoloogia uurimisobjekt.

ETNOLINGVISTILISE SÜSTEEMI SISEMINE ÖKOLOOGIA

Kultuur kui iseorganiseeruv süsteem

Võtan etnolingvistilise arengu ökoloogia modelleerimisel aluseks kultuuri mõiste. Lähtun määratlusest, et “kultuur on jagatud uskumuste, väärtuste, tavade, käitumismallide ja esemete süsteem, mida ühiskonna liikmed kasutavad, et toime tulla oma elukeskkonna ja üksteisega, ning mida antakse ühelt põlvkonnalt teisele edasi õppimise teel” (Bates, Plog 1990: 7). Väidan, et kultuuripraktikad sarnanevad keelega selles mõttes, et nad püsivad, muutuvad ja hääbuvad samalaadsete iseorganiseerumisprotsesside kaudu nagu keelgi (Ehala 1996). Püüan neid protsesse keele näitel iseloomustada.

Keelel on kaks tasandit: mikro- ja makrotasand. Mikrotasandil eksisteerib keel iga keelekasutaja keeleoskusena, või kui kasutada Noam Chomsky mõistet, siis keelepädevusena. Keelepädevus võimaldab kõnelejal toota tekste ja tekstidest aru saada. Ühe ja sama keele kõnelejate pädevused on suures ulatuses sarnased, vastasel korral ei oleks kommunikatsioon kõnelejate vahel võimalik. Keelepädevuste sarnastamine leiab aset kõnelejate vastastikusel suhtluses. Seda nimetatakse keeleliseks kohanemiseks (Giles, Taylor, Bourhis 1973; Giles, Powesland 1997).

Kohanemise käigus aga mitte ainult ei ühtlustata tavasid, vaid n-ö peetakse alateadlikult läbirääkimisi ka uuenduste vastuvõtmise üle teineteise keelekompetentsidesse. Et idiolektid ei ole kunagi täiuslikult sarnased, siis toodetakse suhtluse käigus alati normist erinevaid keelevariante. Kui keelekasutajate valikud mingi uuendusliku variandi kasuks kuhjuvad, siis muutub vastav mall üldiseks ehk normiks. See on viis, kuidas keel kui makrostruktuur, ühiskondlikult jagatud reeglite kogum, kujuneb ja ümber kujuneb. Samas on kogu süsteem ajaliselt avatud ja liikumisvõimeline, sest keelekasutajad toodavad tekste kogu aeg juurde ja sellega taasmääratlevad keelt igal ajahetkel uuesti. See keele tekitamine on piltlikult nagu keelekasutajate pidev alateadlik läbirääkimisprotsess keele reeglite üle.

Samas ei ole keeleliste läbirääkimiste tulemus siiski mitte idiolektide universaalne ja suurenev sarnastumine vastastikuse kohanemise kaudu. Et keel on ka identiteedi eristaja, siis leiavad aset vastupidisedki protsessid — kõnelejate vastandumine teineteisele, kui nad alateadlikult eelistavad kasutada vastaskõnelejast erinevaid keelevariante (Bell 2001). Keelelise eristumise põhjus on enamasti sotsiaalsete tunnuste varieerumine: inimesed, kes eristuvad sotsiaalselt, ei soovi ka keeles kasutada teistele iseloomulikke väljendusvahendeid.

Ma eeldan, et kultuurinormid kujunevad sarnaselt keelenormidega. Iga inimese kultuuriline tegevus avaldub kultuuritekstina, nii nagu keelekasutus avaldub keelelise tekstina. Oma vastastikusel tegevuses inimesed kas ühtlustavad või eristavad oma kultuuriharjumusi ja selle tegevuse käigus loovad kollektiivselt kultuuri kui makrotasandi struktuuri. See struktuur eksisteerib iseorganiseeruva süsteemina täpselt senikaua, kui leidub indiviide, kes selle kultuuri reegleid rakendades pidevalt uusi kultuuritekste juurde toodavad.

Seega ma väidan, et niihästi keel kui ka kultuur eksisteerivad mikrotasandil, s.t indiviidi tasandil pädevustena, või pigem ühe tervikliku lingvistilis-kultuurilise ehk semiootilise pädevusena. Seda pädevust rakendavad indiviidid oma igapäevases tegevuses, kui nad püüavad oma sotsiaalses ja füüsilises keskkonnas toimida ning omavahelist tegevust kooskõlastada. Oma semiootilise pädevuse rakendamise käigus nad kohastavad oma harjumusi teiste indiviidide omadega, kellega neil on mingit kokkupuudet, või siis eristavad oma tavadid nende omast. Selle protsessi käigus kujunebki jagatud praktika, mis uurija jaoks võtab grammatika või kultuurimallide kuju. Need esilekerkivad keele- ja kultuurimustrid on abstraktsioonid, keele- või kultuurikirjelduse artefaktid, mis ei eksisteeri teisiti kui indiviidi tasandil vastava pädevusena.

Kui ühe keele reegleid jagavat rühma nimetatakse keelekogukonnaks, siis üht kultuuripraktikat jagavat rühma võiks nimetada kultuurikogukonnaks. On selge, et keelekogukonnad ja kultuurikogukonnad ei kattu. Religioonide piirid ületavad keelepiire nagu paljude teistegi kultuuritavade piirid. Samas on muidugi ka palju lokaalseid kultuuritavasid. Järgnevas ma väidan, et jagatud

kultuuri- ja keeletavad on materjal, mille põhjal kujundatakse neid jagava rühma — etnose kollektiivne identiteet.

Etnos ja kollektiivne identiteet

Benedict Anderson on öelnud, et rahvus on kujuteldav kogukond, mille on loonud eliit ühiskonna mobiliseerimiseks ja seostatuse saavutamiseks (1983: 5–7). See lähenemine jätab mulje, et rahvus on kui mitte just midagi ebaloomulikku, siis vähemalt kunstlikult kokkuseatud. Vaidlemata vastu sellele, et rahvus on konstrueeritud, väidan ma, et mitte üksnes rahvus, vaid igasugune kollektiivne identiteet on kommunikatiivne ja seega konstruktivistlik. Ehk teisisõnu — ükski kollektiivne identiteet ei eksisteeri *a priori*, vaid tekib tänu kommunikatsioonile ja on olemas niikaua, kuni teda jätkuva kommunikatsiooniprotsessi käigus taasluuakse.

Jagatud tunnuste põhjal rühma ja kollektiivse identiteedi tekkimise ning arengu protsess on analoogiline keele- ja kultuuriharjumuste tekkimise protsessile. See toimub mikrotasandil kommunikatsioonilise individide suhtluse tulemusel. Kui olla täpne, siis on kollektiivset identiteeti ja rühma loovad kommunikatiivsed protsessid lihtsalt üks osa nendest kommunikatiivsetest protsessidest, mis loovad ka sellesama rühmaga seotud keele- ja kultuuriharjumusi. Vaatlen neid lähemalt.

Rühma- ja identiteediloome protsessid

Kollektiivse identiteedi tunnused

Lähtun sellest, et iga indiviidi kui toimijat, agent'i iseloomustab N empiirilisel tajutavat tunnust. Need tunnused võivad olla niihästi füsioloogilised, demograafilised kui ka sotsiaalsed. Tunnuseks võib olla ka mingi tegevusega seotud olemine või mingi diskursuse järgimine, peasi et see oleks kuidagi empiirilisel tajutav. Iga sellise tunnuse alusel on agent'i võimalik (ja on tal end ise võimalik) liigitada samasse klassi kõigi teistega, kes seda tunnust jagavad. Samas ei tekita ei tunnuse omamine ega ka liigitamine

kui kognitiivne protsess veel rühma ega ka kollektiivset identiteeti. Niihästi rühma kui ka kollektiivse identiteedi tekkimiseks on vaja kommunikatsiooni, millega kollektiivselt teadvustatakse, et mingi tunnuse kandjad moodustavad rühma ja et sellele rühmale on iseloomulik teatud kollektiivne identiteet.

Näiteks bioloogiline sugu on lihtsalt demograafiline liigitamine, aga kui see liigitamine ei ole muudetud kommunikatsiooni teel sotsiaalselt oluliseks, siis ei ole ka sellel põhinevat kollektiivset identiteeti. See näide on halb selle poolest, et sugu on kognitiivselt nii ere tunnus, et vaevalt on ühiskonda, kus selle põhjal poleks tekkinud kollektiivset identiteeti. Samas on seda protsessi võimalik ette kujutada ka mingi täiesti ebaolulise tunnuse põhjal, kui selle tunnuse üle kommunikeerides ja sellega tähendusi ning väärtusi sidudes kujuneks välja tunnuse kandjatest rühm oma kollektiivse identiteediga.

Tunnuste seos agentidega on erinev. Teatud tunnused on seotud agentidega püsivalt (sugu, rass, pikkus, silmade värv jne), mingi osa tunnuseid aga omandatavad (keel, religioon, perekonnaseis, elukutse). Omandatud tunnused avalduvad vastava praktika kaudu¹ ja rangelt võttes ongi tunnuseks just nimelt praktika. Kui praktika puudub, siis puudub empiirilisel tajutav tähistaja, millega siduda agente ja identiteeti, ning seega ei ole rühma- ja identiteediloomeprotsessid selle tunnuse põhjal võimalikud.

Näiteks kujutame ette teatud hulka agente, kes valdavad mingit keelt, kuid kunagi seda keelt ei kasuta. Et nad seda keelt ei kasuta, siis nad ei tea, kellel veel see tunnus on, ja kui nad seda ei tea, siis ei saa tekkida ega olla ka sellel tunnusel põhinevat rühma. Samas muidugi teab iga üksikisik individuaalselt, et tal on vastav tunnus (oskab seda keelt). Ja kui ta omandas selle keele kunagi emakeelena, võib tal olla ka sellega seotud kollektiivne identiteet, sest tema lapsepõlves oli see tunnus empiiriline ja selle üle kommunikeerides kujunes vastav identiteet välja. See tähendab, et kui tunnus ei ole enam empiirilisel tajutav, siis lakkab paratamatult olemast ka sellel tunnusel põhinev rühm, kuigi tunnuse aluseks

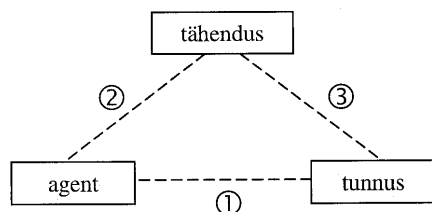
olev pädevus ja sellega seotud identiteet jätkavad veel eksistentsi kuni põlvkondade vahetuseni.

Samuti, kui tunnus ei ole kunagi olnud empiirilisel tajutav, siis ei saa tekkida ka vastaval tunnusel põhinevat kollektiivset identiteeti. Kujutame ette mõnd tegevust, mida viiakse läbi üksinduses. Kuigi võib olemas olla suur hulk üksikisikuid, kellele see tegevus on iseloomulik, siiski ei kujune selle tunnuse põhjal kollektiivset identiteeti, sest tunnus ei ole ühiskonnale empiirilisel tajutav ja seetõttu ei ole võimalik ka kommunikeerida vastava tunnuse omandamise põhjal kollektiivset identiteeti. Seega, praktika iseenesest ei paku kellelegi kollektiivset identiteeti, kui selle praktika olulisus ei ole sotsiaalselt teadvustatud, aga teadvustada saab seda vaid juhul, kui seda on võimalik tajuda.

Veelgi enam, kuigi suur osa tunnuseid (näiteks mitmesugused teavad) omandatakse kommunikatsiooni teel, ei tähenda see automaatselt kollektiivse identiteedi omandamist, sest kollektiivse identiteedi kujunemine on metatasandi kommunikatsioon, millega mingi tunnus väärtustatakse ja arvatakse osaks seda rühma iseloomustavatest joontest. On täiesti võimalik, et mingi praktika levib enne, kui selle valdajad kujundavad välja oma kollektiivse identiteedi.

Samas on mingi tunnuse põhjal rühma ja kollektiivse identiteedi kujundamine tõesti vaid kommunikatsiooni küsimus. Kui on võimalik määratleda või ette kujutada mingit hüvet, mida selle tunnusega agendid võiksid nautida, kui nad kollektiivselt toimiksid (ja kui selle tunnuse kandjaid on piisavalt palju ning kui leidub ideolooge, kes sõnastavad nende hüvede saavutamist kirjeldava programmi), siis on võimalik uue kollektiivse identiteedi sündimine. Tegelikult näitab ju 20. sajandi teise poole sotsiaalne ajalugu tohutu hulga vähemuste esilekerkimist. Üsna kindlasti ei oleks kõiki neid vähemusi rühmana olemas, kui kommunikatiivsel teel ei oleks neid ühendav tunnus muudetud eredaks ja selle tunnusega poleks seotud mingi programm, mille täitmine annab selle tunnuse kandjatele mingisuguse eelise, olgu selleks siis majanduslik, kultuuriline või sümboolne kapital.

¹Tegemist on nn praktika- ja diskursusekogukondadega. Vt Wenger 1998; Wenger, McDermott, Snyder 2002.

Joonis 1. Kollektiivse identiteedi kolmikseos. (Kui joonis meenutab mõnevõrra Peirce'i märgi triaadi või Charles K. Ogdeni ja I. A. Richardsi semantilist kolmnurka, siis ei ole see ilmselt päris juhuslik. Samas jätan ma erinevuste täpsustamise lugeja hooleks.)

Kollektiivse identiteedi struktuur

Nagu öeldud, on rühma ja kollektiivse identiteedi tekkimise aluseks alati empiiriline tunnus. Loomulikult võib tunnuseid olla ka rohkem, kuid vähemalt üks tunnus on vajalik, sest vastasel korral ei oleks võimalik rühma liikmeid eristada mitteliikmetest. Samuti ei oleks võimalik kollektiivset identiteeti millegagi siduda. Metafooriliselt võiks öelda, et kollektiivne identiteet on makrotasandil nagu saussure'lik keelemärk, mille tähistajaks on empiiriliselt tajutav tunnus või tunnuste kogum ja tähistatavaks sellega seotud omadused, väärtused, tähendused (siitpeale lihtsalt: tähendus). Identiteediloo protsess oleks seega tähistaja sidumine tähistatavaga; rühmaloo protsess oleks selle märgi sidumine agentidega, ehk teisisõnu tunnuse kommunikeerimine oluliseks sotsiaalseks eristajaks. Mõlemad protsessid on teineteisest lahutamatud, mistõttu kogu arengut võiks kujutada kolmepoolse seose tekkimisena (vt joonis 1).

Seos 1 valitseb tunnuse ja agendi vahel. On olemas tunnuseid, mille seos agentidega on ette määratud, nagu sugu ja rassijooned. Enamik tunnuseid, mille alusel toimub rühma- ja identiteediloo, on aga omandatavad, seega on võimalik neist tunnustest ka loobuda. Mida tugevam on agendi ja tunnuse seos, seda olulisem on see kollektiivne identiteet tema jaoks. Määratud tunnuste puhul on paratamatult olulisemad need, mis paistavad selgelt silma, nagu rass või sugu; omandatud tunnuste puhul on aga määravaks nn käitumuslik haaratus (*behavioral involvement*;

vt Ashmore, Deaux, McLaughlin-Volpe 2004). Mida rohkem tunnus agendi käitumises igapäevaselt avaldub, seda tugevam on seos nende vahel. Seega võiks seost 1 nimetada identiteedi olulisuse seoseks.

Seost 2, mis seob agendi identiteedi tähenduskihistustega, võiks kutsuda emotsionaalseks seotuseks (*attachment/affective commitment*; vt Ashmore, Deaux, McLaughlin-Volpe 2004: 90–92). Mida tugevam on see side, seda lähemalt tunneb agent end seotuna selle identiteedi väärtuste ja tõekspidamistega ning selle kaudu ka seda identiteeti kandva rühmaga ja rühma saatusega. Mida tugevam on emotsionaalne seotus, seda kallim on antud identiteet agendile. Olgu öeldud, et seosed 1 ja 2 ei pruugi olla sama tugevusega: inimene võib olla lakanud kõnelemast oma emakeelt (madal olulisus), samas ta emotsionaalne seotus identiteediga võib olla tugev. Ja vastupidi: mingi tunnus võib olla oluline ja mõjutada inimese elu iga päev, samas ei pruugi sellega kaasneda kuigivõrd tugevat emotsionaalset seotust.

Seos 3 on tavaline meelevaldne seos, nagu valitseb keelemärgi tähistaja ja tähistatava vahel. See seos kujuneb kommunikatsiooni käigus, millega luuakse kollektiivne identiteet, s.t omistatakse mingile tunnusele teatud tähendused, omadused, väärtused ja staatus. Samas nagu paljude keelemärkide puhul, ei pruugi seos olla täielikult meelevaldne: mõnevõrra mõjutavad kujuneva identiteedi tähendussisu kindlasti tunnust kandvate agentide omadused ja tegevus.

Tunnuse potentsiaal

Mis tahes tunnuse edukus kollektiivse identiteedi ja grupigeneesi alusena sõltub selle kognitiivsest eristuvusest ning tunnuse kandjate arvukusest populatsioonis. Nimetan seda üldistatult tunnuse potentsiaaliks. Kui analüüsida eri tunnuseid, mida on kasutatud kollektiivsete identiteetide ja gruppide tähistajana, siis ilmneb, et eri tunnustel on juba olemuslikult erinev potentsiaal.

Kõige suurema potentsiaaliga tunnus on loomulik keel. Esiteks on keel väga ere tunnus ja seetõttu suurepäraselt sobiv kollektiivse identiteedi aluseks. Teiseks on keelel teiste tunnustega võrreldes veel üks äärmiselt oluline eelis. Nimelt vajab mis ta-

hes tunnuse eredaks muutmine ja selle ümber kollektiivse identiteedi kujundamine kommunikatsiooni. Keele puhul langeb tunnuse kandjate hulk ja kommunikatsioonivahendi valdajate hulk kokku, mis võimaldab kõige ökonoomsemat suhtlust kõigi selle tunnuse kandjate vahel. Peale selle välistab keel kõige paremini välisrühma liikmed tunnuse põhjal toimuvast sisekommunikatsiooniprotsessist. Üksipuha millise teise tunnuse põhjal kollektiivset identiteeti kujundada, kunagi ei ole tunnuse kandjate ja kommunikatsioonivahendi valdajate hulk täiesti kattuv, mis raskendab grupi- ning identiteediloome protsesse.

Samas mõistagi ei ole keele ja kollektiivse identiteedi vastavus sugugi täielik, kuigi seda sageli nii tajutakse.² Muidugi võivad ka keelekogukonnad geograafiliselt sattuda tingimustesse, kus kommunikatsiooniprotsessid endise tõhususega ei toimi, ja loomulikult on selle tulemuseks erinevate identiteetide kujunemine ka sama keele põhjal. Kõige parem näide on nn uute inglise keelte eraldumine omaette variantideks, mis üsna lähedaselt sarnaneb romaani keelte kujunemisele ladina keele põhjal (Schneider 2003). Samas leidub hulgaliselt näiteid ka multietnilistest riikidest, nagu Venemaa või India, mis on suutnud ehitada suurema sotsiaalse struktuuri, kui on selle struktuuri valdava keele etnilised piirid.

Selline olukord võib oluliselt mõjutada vastasmõjus olevate süsteemide dünaamikat. Kui võrrelda kaasasündinud tunnuste potentsiaali nende tunnuste potentsiaaliga, mida on võimalik omandada õppimise teel, siis on viimastel põhinevad identiteedid oluliselt dünaamilisemad: et praktikakogukond on määratletud ainult praktika valdamise kaudu, siis igaüks, kes on piisavalt püsiv, võib praktikakogukonnaga ühineda. Seega ei sõltu praktikakogukonna kasv otseselt bioloogilisest taastootmise võimalustest, nagu on kaasasündinud tunnuse puhul. See tähendab, et omandatud tunnusel põhinevad identiteedid ja grupid võivad kasvada väga kiiresti (aga samuti laguneda kiiresti). Et keel on praktika vorm ja keelekasutajad moodustavad praktikakogukonna, siis see omandab tõstab keele kui identiteedi aluseks oleva tunnuse potentsiaali veelgi, sest ei piira rühma liikmelisust vaid pärilikkusega. Tuleb

²Vt keele kui kollektiivse identiteedi põhitunnuse absolutiseerimise analüüsi artiklist Myhill 2003.

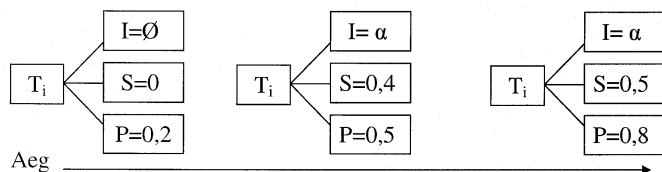
siiski lisada, et tegelikud etnolingvistilised kogukonnad on muidugi erinevad selle poolest, kuivõrd nad määratlevad end praktikakogukonnana, s.t kui palju ollakse valmis vastu võtma igaüht, kes keele on omandanud (Davies 2005). See on tingitud asjaolust, et vaid harva moodustub rühm ja määratletakse kollektiivne identiteet ühe tunnuse põhjal. Isegi kui üks tunnus on rühma määratlemise seisukohalt keskne, kaasneb sellega enamasti hulk teisi tunnuseid, milleta ei saa agendil kõnealust identiteeti ega rühmakuuluvust olla. Vaatleme seda problemaatikat lähemalt.

Tunnuse sidumine identiteediga

Niisiis, iga agent iseloomustab N empiirilist tunnust. Ja nagu öeldud, võib igaüks neist olla aluseks rühma- ja identiteediloome protsessidele, juhul kui kommunikatsiooni teel luuakse püsivad seosed agentide, tunnuste ja identiteetide vahel. Seega, potentsiaalselt on iga agendil N kollektiivset identiteeti ja ta võiks olla N rühma liige. Tegelikuses on muidugi iga agendi kollektiivsete identiteetide hulk väiksem, samuti tema kuuluvus rühmadesse. See, millised kollektiivsed identiteedid on agendi jaoks olulised ja millistesse rühmadesse ta kuulub, sõltub ühelt poolt antud tunnuse potentsiaalidest, teiselt poolt selle tunnuse üle toimuvate kommunikatiivsete protsesside iseloomust ja aktiivsusest.

Oletame, et kõigi tunnuste potentsiaal on algselt võrdne. See tähendab, et iga agendi jaoks on kõik tema N tunnust esialgu võrdselt (eba)olulised, s.t sotsiaalselt teadvustamata. Kui nüüd võtta populatsioon selliseid agente ning lasta neil sotsiaalselt toimida ja kommunikeerida, siis osa neid iseloomustavaist tunnustest muutub grupi- ning identiteediloome aluseks, osa aga mitte. Mõnes mõttes võiks öelda, et tunnused võistlevad omavahel rühma- ja identiteediloome alusena. See, kas mingi tunnus kujuneb edukaks, sõltub üsna mitmest tegurist. Kujutame seda protsessi tunnuse T_i arengu põhjal kolmel ajahetkel (vt joonis 2).

Kõigepealt sõltub tunnuse T_i edukus tema potentsiaalidest: selgelt eristuvaid tunnuseid, mille kandjaid on populatsioonis palju, teadvustatakse paremini kui ebamäärasteid ja harva esinevaid tunnuseid. Nad vallandavad kommunikatiivseid protsesse suurema tõenäosusega. Kommunikatsiooni tulemusel seotakse tunnusega

Joonis 2. Tunnuse sidumine identiteediga.

P — potentsiaal (varieerub vahemikus 0 kuni 1), S — sotsiaalne staatus ehk prestiiž (varieerub vahemikus -1 kuni +1), I — identiteedi tähendus, sel on kontseptuaalne väärtus. Kõik väärtused joonisel on illustratiivsed.

kollektiivne identiteet, s.t omadused, väärtused ja tähendused, mis tunnuse kandjatega seostuvad. See protsess on sarnane keelise kohanemise ja eristumise protsessiga, mida kirjeldasin eespool. Lisaks identiteediloomele kasvatab kommunikatsioon T_i üle veelgi selle tunnuse potentsiaali.

Kõrvuti ülalmainitud protsessidega omandab T_i ka staatuse, mis võib varieeruda kõrgest kuni madalani. Kuigi ka staatus on konstrueeritud, ei moodusta ta osa identiteedist, vaid on sellest kontseptuaalselt eristuv, sest identiteedi tähendussisu üle võib agentide hulgas valitseda sise- ja välisrühma piire ületav üksmeel, kuid samas võib kumbki rühm tunnusele T_i omistada erineva staatuse. Kollektiivse identiteedi kujunemine on niisiis mingi empiirilise tunnuse potentsiaali järkjärgulise kasvatamise ja sellele tähenduse ning staatuse omistamise kommunikatiivne protsess. See protsess on skemaatiliselt kujutatud joonisel 2:

Kollektiivse identiteedi esmased tunnused

Nagu öeldud, põhinevad rühmad ja kollektiivsed identiteedid harva ainult ühel tunnusel. Enamasti moodustavad identiteedi tunnused keeruka struktuuri, millel on oma tšenter ja perifeeria. See tähendab, et eri agentidel võib teatud identiteediga seotud tunnuste kompleks olla erineval määral: mõni sarnastub vastava kollektiivse identiteediga rohkemate tunnuste alusel kui teine ja on seega rühma prototüüpsem liige ning vastava identiteedi prototüüpsem kandja.

Kuigi kollektiivsed identiteedid on seotud keeruka tunnuste-kompleksiga, väidan ma, et vaid üks või äärmisel juhul paar-kolm tunnust sellest kompleksist on rühma jaoks määratleva väärtusega. Juhul kui need tunnused muutuvad, on agendi-tunnuse-identiteedi kolmikside rikutud ja rühm ei suuda oma identiteeti enam säilitada. Selliseid tunnuseid ma nimetan esmasteks tunnusteks. Ülejäänud tunnused on teiseseid, nad võivad aja jooksul muutuda või kaduda, ilma et kolmikside katkeks.

Esmaste ja teiseste tunnuste eristamine on otseselt ajendatud Jerzy Smoliczi kultuuri tuumväärtuste mõistest. Kultuuri tuumväärtused on Smoliczi järgi rühma kultuuri kõige kesksemad osad. Välisrühma liikmetele on tuumväärtused need, mille abil mingit rühma on võimalik tuvastada kui eristuvat kultuurilist kogukonda. Tüüpilised kultuuri tuumväärtused on keel, religioon, perekonnastruktuurid või armastus kodumaa vastu. Tuumväärtused muutuvad eriti oluliseks siis, kui rühm peab end kaitsma välismõjude eest (Smolicz 2002; Smolicz, Secombe, Hudson 2001).

Smoliczi visioon on õige, kuid ta tuumväärtuse mõiste on liiga ebamäärane, et seda otse üle võtta: see mõiste haarab niihästi tunnuse, selle tunnusega seotud identiteedi kui ka sellega seotud staatuse mõiste, nagu on kujutatud joonisel 2. Samas on juba mõiste *väärtus* ise mitmetähenduslik.

Väärtused on ju üldiselt universaalsed, vähemalt Shalom H. Schwartzi väärtuste taksonoomia osutus olevat universaalne 20 rahvuse hulgas, mida ta uuris ja mille põhjal ta oma skaala lõi (1992). Seega on väärtused nagu traditsioonide austamine, hedonism, loomingulisus kultuurile eriomased, nad on üldinimlikud. Kultuuriti on see muidugi erinev, millisel määral mingis kultuuris üht või teist väärtust hinnatakse. See, mis tähenduses Smolicz kasutab sõna *väärtus* oma mõistes *tuumväärtus*, viitab sellele, et ta mõtleb just hinnatud olemist, kõrget staatust. Seega Smoliczi *kultuuri tuumväärtus* on tegelikult *kõrget staatust omav ois kultuuris*.

Põhjendasin juba, et niihästi identiteeti kui ka staatust on võimalik seostada vaid empiirilise tunnusega. Seega ma väidan, et *kõrge staatusega ois kultuuris* saab olla vaid empiiriline ja et seega Smoliczi kultuuri tuumväärtused on täpsemalt väljendudes

seda kultuuri määratlevad esmased tunnused.³ Millised tunnused just nimelt mingis rühmas esmaseks on kujunenud, sõltub osalt tunnuste potentsiaalset ja osalt ka kommunikatiivsetest juhistest grupi kujunemisjärgul.

Tunnuse potentsiaali käsitlesin eelmises peatükis, mistõttu selle olulisust rühma esmaste tunnuste kujunemisel rohkem ei vaatle. Rõhutan vaid, et keel on tänu oma suurele potentsiaalile üks kindlaimad esmase tunnuse kandidaadid. Aga keel ei ole loomulikult ainuke võimalus grupi määratlemiseks. Näiteks juristid on rühm, mille esmane tunnus on juristipraksisega tegelemine, seda hoolimata sellest, kas inimesel on juriidiline haridus või mitte. Samamoodi inimene, kes ei tööta juristina hoolimata vastavast haridusest, ei ole jurist. Seega juristide rühm eksisteerib niikaua, kuni on agente, kes kannavad selle rühma esmast tunnust. Kui mingi ühiskond peaks juristipraksise keelustama, siis laguneb seal ka juristide rühm ja koos sellega nende kollektiivne identiteet.

Ülaltoodu põhjal võib teha üldistuse, et keel on etnilise rühma kõige tavalisem esmane tunnus. Etnilised rühmad on seega kommunikatsioonikogukonnad, mida ühendab sarnane kommunikatsioonipraktika. Seisukohta, et etnos on kommunikatsioonikogukond, toetab ka asjaolu, et asumaadesse levinud keelevariandid kalduvad aja jooksul emamaa keelest eristuma. Ja nagu diakroonilises lingvistikas üldiselt teada, põhjustab keelelist eristumist sama keele eri kõnelejarühmade vahel peaaesjalikult kommunikatsiooni, täpsemalt küll tagasiside puudumine.

³Väärtuste seos tunnustega vajab siiski veidi põhjalikumat avamist. Nagu öeldud, on väärtused universaalsed, kuid nad avalduvad ja neid hinnatakse eri kultuurides erineval määral. See väärtuste hindamise protsess toimub tunnuste kaudu. Tunnused esinevad sageli empiiriliselt mingi praktika kujul. Eri praktikad toovad kaasa agentide erineva käitumisviisi, ja selles käitumises avalduvadki Schwartzi universaalsed väärtused: mõned praktikad manifesteerivad kollektivismi, mõned hedonismi jne. Loomulikult hindab rühm kõrgelt neid väärtusi, mis avalduvad tema kultuuripraktikates. Niisiis, väärtused ei ole midagi kogemusest sõltumatut, väärtused tulenevad praktikast. Kui tahad muuta väärtusi, siis tuleb muuta praktikaid (tunnuseid, mis määratlevad kollektiivse identiteedi).

Samas on etnilisi rühmi, mille puhul keel ei ole esmaseks tunnuseks. Sellisel juhul peavad olema mingid teised määratlevad tunnused, mis tõhusalt suudaksid kogukonna eraldada teistest seda keelt kõnelevatest kommunikatsioonikogukondadest. Ma arvan, et eesti ja iiri etnose võrdlus on taas hea näide. Iirlased eristusid inglase religiooni põhjal, samas kui eestlased ei eristunud baltisakslastest selle tunnuse põhjal. Niisiis oli iirlastel eristav tunnus, mille põhjal ehitada etnost vastandudes prominentsele välisrühmale (inglastele), ilma et olnuks vaja kasutada määratleva tunnuse keelt. Et eestlastel see puudus, siis oli keele tähtsus grupi määratlemisel väga suur. Kui sellised eristavad tunnused puuduvad hoopis, siis on etnogenees peaaegu et võimatu, sest ei ole kõiki ja ainult selle rühma liikmeid ühendavat tunnust, mida eredaks kommunikeerida.

Kollektiivse identiteedi teisesed tunnused

Nagu öeldud, seostuvad kollektiivsed identiteedid (iseäranis etnilised identiteedid) sageli keeruka tunnustekompleksiga, millest osa on esmased, osa aga teisesed. Teisesed tunnused võivad rühma ja selle identiteediga olla seotud kahel viisil: kõigepealt rajajakogukonna kaudu ja teiseks teadlike identiteediarendusprotsesside tulemusel.

Rajajakogukonna efekt on mõiste, mille võttis kasutusele Wilbur Zelinski, et iseloomustada mõju, mida inimasustuse piirkonna sotsiaalsele ja kultuurilisele geograafiale avaldab esimene rühm, kellel õnnestub selles piirkonnas rajada püsiv ning arenev ühiskond. Rajajakogukonna efekt tähendab, et “mõnesaja või isegi mõnekümne esialgse asuka tegevus võib olla palju määravam koha kultuurigeograafiale kui kümnete tuhandete uute immigrandite mõju põlvkondi hiljem” (Zelinsky 1992 (1973), viidatud Mufwene 2001: 27 kaudu).

Samalaadset püsivat mõju nagu kultuurigeograafiale avaldab rajajakogukond sageli ka kollektiivse identiteedi kujunemisele. Kuigi rühm kujuneb esmase tunnuse (näiteks keele) põhjal, võib rajajakogukonna mõne teise tunnu seos esmasega olla nii silmanähtav, et ka need kujunevad seda kollektiivset identiteeti iseloomustavateks tunnusteks. Kõige sagedamini kanduvad rajaja-

kogukonnalt identiteedi teisesteks tunnusteks rassilised ja geograafilised ühisjooned.

Kui hilisemad juurdetulijaid omandavad rühma esmase tunnuse, võidakse nad rühma vastu võtta; kui aga see pole lihtsalt võimalik (näiteks soo või rassi tõttu) või kui nad ei soovi seda, siis jäävad nad selles grupis marginaalseks. Loomulikult: kui juurdetulijate hulk on suur, siis nad võivad aja jooksul muuta vastava kollektiivse identiteediga seotud tunnustekompleksi.

Lisaks rajajakogukonna mõjule võivad kollektiivse identiteedi teisesed tunnused kujuneda ka teadlike identiteediarenduslike protsesside tulemusel. Religioon on ilmselt selle kõige parem näide. Religioon on praktika ja seega võib ta olla omaette kollektiivse identiteedi allikaks. Oletame, et mingis etnilises rühmas tekib mingi uue religiooni järgijate alamrühm. Kuni neid on kogu etnilisest rühmast vähemus, on see religioon vaid nende subkultuuri tunnus. Kui aga kommunikatsiooni tulemusel laieneb selle praktika järgijate hulk nii, et hõlmab enamikku sellesse etnilisse rühma kuuluvaid agente, siis kujuneb religioon selle etnilise rühma identiteedi teiseseks tunnuseks. Judaism, kreekakatoliku usk ja õigeusk on heaks näiteks sellisest arengust.

Teadliku identiteediarendusega võib kujundada mis tahes iseisvast tunnusest etnilise rühma teisese tunnuse. Koorilaulu ja laulupidude traditsiooni võib kindlasti pidada eestlaste ning lätlaste identiteedi teiseseks tunnuseks.

Peale selle, et tunnused jagunevad esmasteks ja teisesteks, on nad väga tõenäoliselt ka hierarhiliselt organiseeritud nii, et osa tunnustest sõltub kõrgema tasandi tunnustest. Näiteks sõltub suur osa teiseseid tunnuseid keelest. See tuleb sellest, et osa identiteeti määratlevatest tunnustest kommuniqueeritakse kunsti kaudu, kõige sagedamini ilukirjanduse, draama ja filmi kaudu. See tähendab, et mainitud kultuuritekstid tõstavad esile mõned tunnuseid rühma igapäevasest praktikast ja laevad need tunnused positiivse staatusega, nii nagu kujutatud joonisel 2. Näiteks A. H. Tammsaare looming muutis eredaks ja väärtustas ausa tööriigamise praktika. Tema tekstide kaudu sai rühm teada, et teda iseloomustab vastav praktika ja tänu sellele ning analoogilistele kommunikatsiooniprotsessidele sai see praktika muutuda eesti kultuuri teiseseks tunnuseks.

Sedavõrd, kui teisesed tunnused on kodeeritud ilukirjanduse vahendusel, on nad otseselt sõltuvad keelest kui esmasest tunnusest. Näiteks keelevahetuse korral ei oleks need tekstid enam mõistetavad ja järelikult ei oleks võimalik neis tekstides kodeeritud identiteedi teiseseid tunnuseid edasi järgnevatele põlvkondadele kommuniqueerida. Sama lugu on religiooniga. Kui rühmal on omakeelne originaalne religioonivariant, siis muudaks keelevahetus selle religiooni praktiseerimise väga keeruliseks. Kui rühm kasutab mingit tõlgitud maailmareligiooni varianti, siis võimaldab keelevahetus jätkata selle religiooni praktiseerimist juba uues keeles. Seega kõik teisesed tunnused, mida antakse edasi keele vahendusel, on otseselt sõltuvad keelest kui esmasest tunnusest.

Samas on olemas tunnuseid, mis ei ole kodeeritud mingi kindla keele vahendusel, vaid mida on võimalik omandada jäljendamise teel või mis tahes teise keele vahendusel. Selline on näiteks koorilaulutraditsioon või rahvatants. Need teisesed tunnused ei sõltu otseselt keelest ja keelevahetus ei mõjuta nende tunnuste kommunikatsiooni põlvkondade vahel.

Olen eelnevalt väitnud, et samu keele- ja kultuuripraktikaid jagavad agendid kujundavad kommunikatsiooni käigus välja oma eripärase kollektiivse identiteediga rühma. Kui etnolingvistiline elujõud on rühma võime käituda selgelt eristuva kollektiivse agendina (Giles, Bourhis, Taylor 1977), siis sõltub see otseselt sellest, kas rühma liikmed suudavad omavahel suheldes pidevalt taastada agendi-tunnuse-identiteedi kolmikseost. Kommunikatsiooniprotsesside tõhusus omakorda sõltub agentide populatsiooni sotsiaalse struktuuri tüübist, samuti nende majandustegevusest, aga ka võistlusest teiste kommunikatiivsete kogukondadega. Nendel etnolingvistilise arengu ökoloogia aspektidel järgnevalt peatungi.

Sotsiaalse struktuuri mõju elujõule

Rühma sotsiaalset struktuuri võib ette kujutada agente ühendava isikutevaheliste kontaktide võrgustikuna ehk nn sotsiaalse võrgustikuna. Agentidevahelised kontaktid ehk sidemed võivad olla kas tugevad või nõrgad. Tugevad sidemed on nende agentide vahel, kes veedavad palju aega koos ja kes on lähedastes suhetes. Need, kes on omavahel tihedate sidemetega seotud, moodustavad avaramas ühiskondlikus võrgustikus omaette rühma (näiteks perekonna või sõpruskonna). Nõrgad sidemed märgivad juhuslikke või pinnalisi suhteid. Sellised suhted on enamasti töökaaslaste vahel ettevõttes, ostjate ja müüjate vahel jne. Tugevate sidemetega ühendatud rühmad on konservatiivsed, mõjutades agente omavahelisele kohanemisele, nõrgad sidemed seevastu võimaldavad uuen-duste levikut tugevate sidemetega seotud rühmade vahel. Tavaliselt on ühel agendil kuni 50 püsivat kontakti sotsiaalse võrgustiku teiste agentidega. Kogu sotsiaalne võrgustik on seega võrgustike võrgustik (Milroy, Milroy 1992).

Sotsiaalset võrgustikku on hea kujutada kolmemõõtmelisena. Ühel horisontaaltasapinnal asetsevad samasse sotsiaalsesse klassi kuuluvad agendid. Et võrgustiku sõlmedel on otsekontaktid vaid lähedal asuvate sõlmedega, siis kujunevad ka sama tasapinna eri osades eri haabitud, dialektid, subkultuurid jne. Vertikaaltelg on ühiskonna võimu ja staatustelg. Kui ühiskond on väga klassikeskne, näeb vertikaalstruktuur välja üksteise kohale asetatud võrgustikena, mille eri tasapindade vahel on vähe sidemeid. Väiksemate klassivahedega ühiskonna sotsiaalne struktuur on vertikaalteljel ühtlasem.

Sotsiaalne võrgustik on kahesuunalise kommunikatsiooni võrgustik — informatsioon liigub agente ühendavaid sidemeid pidi mõlemas suunas: tugevad sidemed tekitavad informatsioonilist koondumist rühma sees, kuid eristumist rühmade vahel. Nõrgad sidemed soodustavad uuen-duste levikut tihedate sidemetega seotud võrgustiku osade vahel.

Peale isikutevaheliste kontaktide on agendid võrgustikus ühendatud ka massikommunikatsiooni sidemetega. Need sidemed on ühesuunalised, võimaldades info liikumist ühelt allikalt paljudele vastuvõtjatele. Tavaliselt on massikommunikatsiooni side-

med vertikaalsed ja suunatud ülevalt alla (eeldades, et agentidel võrgustiku kõrgemates kihtides on paremad võimalused massikommunikatsioonikanalite kasutamiseks). Samas võivad massikommunikatsiooni sidemed olla ka horisontaalsed või alt üles.

See, milline on rühma kuuluvate agentide kommunikatsiooni-kontaktide võrgustik, mõjutab suurel määral ka selles rühmas toimuvaid informatsiooniprotsesse, s.t kollektiivse identiteedi taastootmise tõhusust ja viisi. Madala võimustruktuuriga rühmades toimub identiteedi taastootmine lokaalselt, massikommunikatsioonivõrgustikud on väikesed, kollektiivne identiteet moodustab n-ö dialektide kontinuumi, mille servades puudub ühisosa vastas-servaga; enamasti on sellises võrgustikus suur osakaal tugevatel linkidel ja nõrkade linkide hulk on väike. Selline identiteedi taastootmine on iseloomulik agraarühiskondadele.

Samas ei pea madala võimustruktuuriga võrgustikku tingimata iseloomustama nõrkade linkide vähesus. Rändkarjakasvatajate puhul on mobiilsus suur ja seetõttu ka nõrkade linkide osakaal suurem. Neis gruppides on täheldatud väikest dialektilist varieerumist (Nichols 1992) ehk siis tänu mobiilsusele toimuvad kommunikatsiooniprotsessid tõhusamalt ja info levib ühtlasemalt.

Kõrge võimustruktuuriga ühiskondades toimib ülalt alla kommunikatsioon tugeva liitva ja ühtlustava tegurina. Suur võimuhierarhia tähendab ressursside koondumist, mis võimaldab püstitada informatsiooni jagamiseks infrastruktuuri — massikommunikatsioonikanalid, haridussüsteemi, meelelahutusasutused jne. Sellist ülalt alla informatsiooni kasutavad eliidid enam vähem teadlikult kollektiivse identiteedi arendamiseks ja grupi sidususe tagamiseks. Samas ei ole loomulikult ka sellistes ühiskondades informatsioon ühesuunaline. Kuigi struktuuri madalatel astmetel ei ole sageli võimalust oma ideede levitamiseks massitiraazis, siiski moodustub madalama taseme lokaalsetest kommunikatsioonidest n-ö ideedepank, kust eliidid ammutavad materjali jätkuvaks identiteediarenguks.

Olgu öeldud, et mudel on tunduvalt keerukam, kui ülaltoodud näidetest võiks arvata. Esiteks ei toimu ülalt alla kommunikatsioon kunagi ühest allikast lähtudes, vaid allikaid on iga grupi sees palju ja neil võivad olla ka erinevad arusaamad kollektiivse identiteedi kujundamisest. Arvestada tuleb ka seda, et kuigi n-ö ülalt-

alla kommunikatsioon on küll võimas informatsiooni edastamise viis, ei tähenda informatsiooni edastamise ja vastuvõtmise fakt iseenesest veel kommunikatsiooni tõhusust. Seda põhjusel, et kogu saadav informatsioon töödeldakse ja kurnatakse isikutevaheliste kontaktide võrgustikus. Selle kommunikatsiooni käigus omistavad agendid eri allikatele erineva usaldusvääruse ja võivad seetõttu tõhusalt välistada mõne allika mõju täiesti.

Majandussfääri mõju elujõule

Nagu öeldud, tekib niihästi rühm kui ka seda rühma iseloomustav kollektiivne identiteet kommunikatsiooni käigus. Selle kommunikatsiooni tulemusel luuakse agendi-tunnuse-identiteedi kolmikside. Kommunikatsiooni tõhusus ja seega ka kõigi juba mainitud protsesside tõhusus on seotud majandusliku võimsusega: esiteks võimaldab akumulereeritud kapital toota võimsamaid sõnumeid niihästi sisulisest kui ka tiražeerimise küljest, teiseks annab majandusliku kapitali omamine ka sümboolset kapitali Pierre Bourdieu mõistes, mis tagab sõnumi soodsama vastuvõtu.

Majandusliku arenguga on tihedalt seotud ka infotehnoloogia areng, millel on taas otsene mõju kommunikatsiooni tõhususele. Kirjaeelsel ajal sõltus sõnumi tiražeerimine agentide soovist seda teha. Selleks et sõnumit viitsitaks korrata, peab sõnumi uudisväärtus olema väga kõrge ja/või selle sõnumi allikal olema väga olulisel määral sümboolset kapitali. Ideaalsel kujul tekib selline olukord siis, kui keegi sooritab imesid, mille uudisväärtus on suur, ja samas kogub ta neid imesid sooritades olulisel määral sümboolset kapitali. See tagab, et tema sõnum ja programm jõuavad paljude inimesteni, kes on valmis omandama tunnuse, mille abil saab ennast pidada selle grupi liikmeks. Seega suulise kommunikatsiooni ajajärgul on vaja väga palju sümboolset kapitali, et mobiliseerida suuri hulki. Sellest ilmselt kirjaeelse ühiskondade kuningate sage seostamine jumaliku päritoluga, mis tagas nende impeeriumi püsimise.

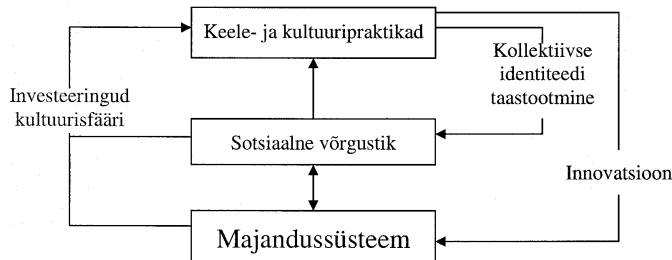
Kirja kasutuselevõtmine oli järgmine samm infotehnoloogia arengus, mis võimaldab tegevust koordineerida ning sarnast maailmapilti kujundada juba palju suuremal alal kui suuline kommunikatsioon. See tähendab, et kirja tundvatel alade saavad ku-

juneda suuremad etnolingvistilised kogukonnad kui kirjata aladel. Trükitehnika kasutusele võtmine suurendas info levitamise võimalusi veelgi ja tegi võimalikuks tänapäevaste rahvaste kujunemise. Järgmine arenguaste on elektroonilise kommunikatsiooni kasutuselevõtmine 20. sajandil ja selle infotehnoloogilise uuenduse mõju suurendas veelgi info tiražeerimise võimalusi.

Põhimõtteliselt tähendab infotehnoloogia areng seda, et muutus võimalikuks järjest suuremate infoväljade tekkimine ja selle tulemusel ka suuremate rühmade teke. Mida suurema rühmaga on tegu, seda tõhusam on üldjuhul agendi-tunnuse-identiteedi kolmiksideme taastootmine. Põhjus on selles, et mida suurem on rühm, seda suurem on üldjuhul ka majanduslik ja inimkapital, mida on võimalik kasutada rühma identiteedi taasloomiseks ja seda kergem on identiteeti taasluua turumehhanismide kaudu, nii et vastavate kultuuritoodete kulud maksavad kinni nende toodete tarbijad ise.

Ülaltoodu on vaid üks aspekt ühiskonna majanduse määravast rollist rühma elujõu säilimisel ja arenemisel. Teiseks tuleb rõhutada majandussuhete tähtsust sotsiaalse võrgustiku struktuurile. Erinevad tootmisviisid kujundavad välja erineva struktuuriga sotsiaalsed võrgustikud. Taani sotsioloogi Thomas Højrupi järgi koosneb ühiskond erinevatest elulaadidest (*life-mode*). Elulaadi määrab inimese tegevus enese elatamiseks, seega määrab elatusviis laias laastus selle, kuidas selle kandja maailma vaatab. Niisiis määratleb iga erinev elatusviis oma eripärase elulaadi, mis loob oma eripärase sotsiaalse võrgustiku ja ilmavaate, mis teeb talle keeruliseks teistest elulaadidest aru saada. Kuigi elulaadid on teineteisest erinevad, moodustavad nad siiski teineteise olemis- ja taastootmistingimused ehk keskkonna. Põhilised elulaadid, mida Højrup eristab on väiketootja, saagihankija, palgatöeline, kodulooja ja juht-spetsialist (2003).

Erineva struktuuriga võrgustikud on erineva tagasisidestava mõjuga indiviidi kollektiivsele identiteedile. Üldine reegel on et tiheda ja tugevate isikutevaheliste sidemetega võrgustikud on kollektiivset identiteeti kindlustava mõjuga, samas kui nõrkade sidemetega võrgustikud jätavad indiviidile suurema vabaduse oma kollektiivset identiteeti kujundada.

Joonis 3. Majandussfääri mõju elujõule.

Väiketootjad, eriti põllumajanduslikud väiketootjad moodustavad tugevate sidemetega tihedaid lokaalseid võrgustikke, millel on vähe nõrku linke kogukonnast välja. Palgatöölised seevastu on mobiilsed ja valmis vahetama elukohta paremate töötingimuste ja palga otsimiseks. Seetõttu on palgatöölise võrgustikes palju nõrku linke ja tugevate linkidega pesad on väikesed. Sellised võrgustikud on üsna avatud muutustele, indiviidid ei ole tugeva sotsiaalse kontrolli all. Mobiilsus tagab sellises võrgustikus ka võrdlemisi suure sisemise sarnasuse, samas kui põllumajandusliku väiketootmise võrgustik toodab suurt dialektilist varieerumist. Juhid-spetsialistid on oma elulaadilt sotsiaalsed ronijad, nende elulaadi eesmärk on jõuda ametiredelil kõrgemale, seetõttu on nende sotsiaalsed võrgustikud sihipäraselt kujundatud nii, et soodustada ametiredelil liikumist (Milroy 2001).

Üldine arenemise suund on, et majandusliku arengutaseme tõusuga muutuvad sotsiaalsed võrgustikud lõdvemaks. See ei ole kollektiivsele identiteedile ohtlik, kui muutused toimuvad aeglaselt ja kultuur suudab end reorganiseerida majanduslikest muutustest lähtudes ning oma stabiilsuse säilitada. Kui majanduslikud muutused on kiired, siis võib olemasolevate sotsiaalsete võrgustike kiire ümberstruktureerimine viia selleni, et grupp ei suuda enam oma kollektiivset identiteeti säilitada ja lahustub suuremas süsteemis, millega kokkupuutumine oli esmaseks ajendiks majandussuhete muutumisele.

Seega võiks majandussfääri mõju kollektiivse identiteedi dünaamikale kujutada skemaatiliselt järgmiselt (vt joonis 3).

Niisiis määrab majandussüsteem suures osas sotsiaalse võrgustiku struktuuri; sotsiaalne võrgustik omakorda on struktuur, mis ühelt poolt toimib majandussfääris, teiselt poolt oma kommunikatiivses tegevuses ja kultuuripraktikates. Keele- ja kultuuripraktikate kaudu uuendatakse ning kinnitatakse rühma kollektiivset identiteeti. See, kui edukas on kollektiivse identiteedi taasloomine, sõltub sellest, kui suur osa majanduslikku ressursi suudetakse investeerida identiteeti määratlevate tunnuste kommunikatsiooni. Niisiis sõltub kollektiivse identiteedi taasloomine majandussfääri ja sotsiaalse võrgustiku edukusest kultuuripraktikate tagamisel. Esiteks peab majandussüsteem olema võimeline tootma kasumit, mida kultuuripraktikasse investeerida, ja teiseks peab sotsiaalne võrgustik olema valmis seda kasumit oma kultuuripraktikasse investeerima, sest kasum ei kuulu majandussüsteemile, vaid seda toodavad ja käsutavad agendid sotsiaalses võrgustikus. Kultuurivaldkond on samuti uuenduste allikas, mis majandussüsteemi rakendatult põhjustab muutusi sotsiaalsete võrgustike struktuuris.

Esitatud mudel on lihtsustatud selles mõttes, et seal ei ole kajastatud sellised keskkonnamõjud nagu kliima, loodusvarade kättesaadavus ja piisavus. Needki mõjutavad otseselt niihästi majandussfääri kui ka sotsiaalset struktuuri. Suured muutused keskkonnas võivad kaasa tuua olulisi tagajärgi rühma elujõule. Samuti ei ole skeemil kajastatud teised etnolingvistilised süsteemid, millega rühm kokku puutub. Nende mõju võib olla informatsiooniline — näiteks kultuuriline mõju, mis suurte staatusevahede korral võib olla ülitugev. Samuti on võimalik ka teise etnolingvistilise süsteemi majandussfääri otsene mõju vaadeldava süsteemi sotsiaalse võrgustiku struktuurile — emigratsioon või linnastumine võivad olla otsesed tagajärjed võrgustiku liikmete lõimumisel majanduslikult võimsama rühma majandussüsteemi.

ETNOLINGVISTILISE SÜSTEEMI VÄLINE ÖKOLOOGIA

Rühmadevahelise kontakti mõju elujõule

Eespool andsin ülevaate etnolingvistilise süsteemi toimimisest agentide majanduslikus ja sotsiaalses vastastikusel koosmõjus.

Kui selline süsteem oleks eraldatuna ülejäänud inimkonnast näiteks mingil saarel, siis sõltuks tema elujõud põhiliselt kahest tegurist. Esiteks sellest, kui võrd agendid suudavad end bioloogiliselt taastoota, s.t toota kõike eluks vajalikku ja end reprodutseerida. Teiseks sellest, kui võrd nad suudavad kommunikatiivsete protsessidega tagada agendi-tunnuse-identiteedi kolmiksideme püsivuse kogu populatsioonis. Kui nad seda ei suuda, võib moodustuda kaks iseseisvat rühma, kes parema puuduses võivad näiteks oma energiat raisata teineteise vastastikuseks hävitamiseks. Ei ole kahtlust, et rühma siduse säilitamiseks on kindlasti vaja vähem ressursse kui vastasrühma hävitamiseks, kuid sagedased vennatapusõjad ja revolutsioonid räägivad siiski pigem teist keelt.

Allpool käsitlengi rühmadevahelist kontakti, eeskätt kommunikatiivset kontakti, jättes sõjalise kontakti täiesti ja majandusliku kontakti osaliselt puudutamata. Kõigepealt annan ülevaate kontaktist mikrotasandil, s.t agendi tasandil, seejärel vaatlen kontakti mõju sotsiaalsele struktuurile ning seejärel majandussfäärile.

Aluskultuur ja bikultuurilisus

Nii nagu eespoolgi, kasutan ka kontakti käsitlemisel lingvistika meetodeid keelt ja kultuuri ühendavaks sünteesiks. Mikrotasandi käsitlemise aluseks võtan Carol Myers-Scottoni maatrikskeele raamistik (1997). See teoreetiline raamistik lähtub eeldusest, et inimese emakeel (keel, milles ta on kõige pädevam) on tema maatrikskeel. Kui inimene oskab vaid üht keelt, siis on see tema maatrikskeel; kui ta õpib koolis juurde võõrkeeli, siis jääb ikkagi maatrikskeeleks esimene keel. Probleem võib tekkida sünnijärgsete kakskeelsetega, kes on võrdselt pädevad mõlemas keeles. Kui keelekasutaja vahetab koodi, s.t toodab teksti, millest osa on ühes, osa teises keeles, siis üks nendest kasutatud keeltest on maatrikskeel, mis pakub grammatilise põhja, millele lisatakse keelematerjali teistest keeltest.

Siinses käsitluses laiendan aga maatrikskeele mõistet: kultuuriliste praktikate kompleks, mille inimene omandab sünnijärgselt,

on tema maatriks- ehk aluskultuur.⁴ Niisiis on aluskultuur inimese esmane agendi-tunnuse-identiteedi kolmikside, mille ta akultureerumise käigus omandab. Emakeel on aluskultuuri osa nagu ka religioon ja muud väga üldised praktikad, mis mingit kultuuri määratlevad.

Nii nagu keelekontaktide olukorras, satub ka kultuurikontaktide puhul agent kontakti agentidega, kelle praktikad lähtuvad teisest aluskultuurist. Kontakti tulemusel võib agent omandada oma aluskultuuri kõrval ka mõne teise kultuuri, sealhulgas keele praktika, millest tavaliselt võõra kultuuri omandamist alustatakse. Agent, kes on mõningase eduga omandanud teise kultuuri reeglite, on bikultuuriline. Tavaliselt vaid keele omandamisest bikultuurilisuse saavutamiseks ei piisa — võõrkeeleõppe pedagoogikas räägitakse sageli ka suhtluspädevuse ja kultuuripädevuse omandamise vajalikkusest, et inimene suudaks võõrkeelses keskkonnas õigesti käituda. Nii suhtlus- kui ka kultuuripädevus on osa kultuuripraktikast: nad on teisesed tunnused, kuid suhtluspädevus vähemalt on selline tunnus, mis sõltub otseselt keelest kui esmasest tunnusest. Nii nagu võõrkeelt on täiskasvanueas väga raske täiuslikult omandada, ei tähenda ka suhtlus- ja kultuuripädevuse omandamine, nii nagu seda mõistetakse võõrkeeleõppe pedagoogikas, sugugi kogu kultuuripraktikakompleksi ehk siis uue identiteedi omandamist.

On tõsiasi, et inimene püüdleb kognitiivse kooskõla poole. Mitmikidentiteetide puhul, mis on loomulik osa inimese terviklikust individuaalsest identiteedist, püüdleb indiviid selle poole, et tema personaalse identiteedi eri tahud oleksid omavahel kontseptuaalselt kooskõlas. Kooskõla saavutamiseks on mitu viisi. Osa kollektiivseid identiteete mahub teineteise sisse pesastatult, s.t nende vahel pole vasturääkivaid osi, üks on vaid teise osahulk. Keerulisem on olukord siis, kui tegemist on sama tasandi identiteetidega. Sellisel juhul tekib kognitiivne lahkeli, mille lahendamiseks inimene kas teadvustab endale kahe osalt kattuva identiteedi puhul vaid nende ühisosa ja surub teineteisele vastukäivad

⁴Eelistan eestipärast aluskultuuri maatrikskultuurile, sest maatriks on hirmsasti ärakulutatud sõna.

osad maha või surub maha vastukäiva osa vaid ühes mitmest kollektiivsest identiteedist (Roccas, Brewer 2002).

Arvestades, et inimene püüdleb kognitiivse kooskõla ja järjekindluse poole, on etnilised topeltidentiteedid ilmselt üsna ebastabiilsed ja kipuvad ühe või teise lähtekultuuri kui atraktori poole. See kognitiivne kalduvus on ka põhiline inimkäitumist mõjutav jõud, miks muutumatu, üle põlvkondade ulatuva bikultuurilisuse juhtumid on harvad — vähimgi väliskeskkonna tegur, mis võib soodustada indiviidil ühte kahest tema osaidentiteedist, võib osutada põhjuseks, mis lükkab bikultuurilisuse välja tema õrnast ta-sakaaluasendist kahe monokultuurilisuse vahel.

Kontaktimuutuste tüübid

Võib eristada kolme väga avarat kontaktitüüpi: kontakt majanduslikult ja staatuselt valdava rühmaga (nimetan seda edaspidi ülemkontaktiks), kontakt majanduslikult ja staatuselt võrdse rühmaga (võrdkontakt) ning kontakt majanduslikult ja staatuselt nõrgema rühmaga (alamkontakt). Loomulikult mängib kontakti juures alati rolli ka kontaktis olevate rühmade suurus ja liikmete geograafiline jaotatus, kuid need muutujad jätan esialgu vaatlusest kõrvale, et mitte ähmastada põhilisi kontaktimõjude malle.

Vastavalt kolmele kontaktitüübile esineb ka kolme kontaktimuutuste tüüpi: ülemkontakt toob sageli kaasa kultuurivahetuse, mille üks osa võib olla ka keelevahetus; võrdkontakt toob tavaliselt kaasa kultuurilaene ja alamkontakt substraadimõjusid, mis kaasnevad nõrgema rühma assimileerumisel ülekaalus olevasse rühma. Loomulikult ei esine kõik kolm kontaktimuutuse tüüpi alati, kui on tegemist vastava kontaktitüübiga; tegu on prototüüpsete juhtudega, tegelikud muutused sõltuvad väga paljudest teguritest, mida ma siinkohal ei vaatle.

Kultuurivahetus on kontaktimuutus, mille käigus muudetakse ühte või kõiki kollektiivse identiteedi esmatunnustest ja koos sellega loomulikult ka kõiki sellest sõltuvaid teiseid tunnuseid. Religioonivahetus ja keelevahetus on mõlemad kultuurivahetuse erijuhud, mis võivad toimuda koos, teineteise järel või ainult osaliselt. Kui muutub vaid üks kultuuri esmastest tunnustest, on tegu

osalise kultuurivahetusega. Täieliku kultuurivahetuse puhul asendatakse üks aluskultuur teisega.

Laenamine on kontaktimuutus, millega tuuakse kultuuri juurde mingi teisene tunnus, mis lisatakse olemasolevale aluskultuurile, nii et olemasolev süsteem ei muutu palju, või kui muutub, siis lokaalselt, jättes esmased tunnused puutumata.

Substraadimuutus on muutus, mille tulemusel muudetakse olemasolevaid tunnuseid, sealjuures võib muutmine puudutada niihästi esmaseid kui ka teiseid tunnuseid. Substraadimuutus erineb kultuurivahetusest selle poolest, et esmased tunnused säilitavad oma ajalise järjepidevuse, kuigi nad muutuvad või muutuvad nendega seotud teised tunnused. Laenamisest erineb substraadimuutus selle poolest, et süsteemile ei lisata uusi koostisosi.

Olgu lisatud, et tegelik kontaktiolukord võib kaasa tuua niihästi laenamist kui ka substraadimuutusi, mis ei välista teineteist. Samuti on võimalik, et kultuurivahetuse käigus muudab kultuuri vahetav rühm oma uue kollektiivse identiteedi esmaseid tunnuseid, nii et need mingis mõttes sarnastuvad tema endise kultuuri tunnustega. See, millised muutused kontaktiolukorras kujunevad, sõltub väga suures osas kontakti iseloomust. Et tegu on keeruka, mitelineaarse ja iseorganiseeruva protsessiga, ei ole võimalik selle täpseid tulemusi võimalik ennustada, kuigi tüüpilisi malle saab kindlaks teha.

Kultuuriline transformatsioon. Kreoliseerumine

Kui vaadelda nende kolme kontaktimuutuse mõju etnolingvistilise süsteemi elujõule, siis substraadimõjud ja laenamine viivad küll kollektiivse identiteedi muutumiseni, kuid selline muutus on süsteemi loomulik vastus välismõjudele ning tavaliselt see ei mõjuta grupi elujõudu, küll aga grupi kollektiivse identiteedi sisu. Et kollektiivne identiteet on nagnii pidevas muutumises, ei ole selles protsessis midagi laostavat, samas võivad kiired muutused grupi prototüüpsetes liikmetes esile kutsuda vastutoime, mille tulemuseks on tavaliselt mingisugune puristlik liikumine või identiteedi täpsem määratlemine ja uute pealetungivate tunnuste range välistamine identiteeti määratlevate tunnuste hulgast. Ühesõnaga:

kiirete muutuste tagajärjeks võib olla rühma piiride sulgemine ja kaitseseisund.

Kriitiline rühma elujõu seisukohast on kultuurivahetus. On selge, et kultuurivahetus toimub tavaliselt väga tugeva ülemkontakti tingimustes ja see protsess on kultuuri vahetavale rühmale rohkem või vähem valuline. Seetõttu ei vaheta rühmad kultuuri sugugi mitte kergelt, ja kui vähegi võimalik, püütakse säilitada osa esialgsest identiteedist, näiteks religioon, kui keelt ei suudeta säästa (Iiri juhtum), või keel, kui religiooni ei suudeta säilitada (Eesti juhtum).

Juhtudel, kui indiviidid kollektiivselt on väga pühendunud oma bikultuurilisuse säilitamisele, võib see kaasa tuua struktuurilisi sarnastumisi mõlema kultuuri vahel makrotasandil. Selle mikrotasandi põhjuseks on eeskätt just kognitiivse keerukuse vähendamise soov. Seetõttu võetakse ühest kultuurist teise üle elemente ja paigutatakse nad oma aluskultuuri raamistikku — sellisel juhul on see laenamine. Samuti võidakse ära jätta osa kõrvutisi kultuuripraktikaid, valides nendest ühe, ning toimuda võib ka struktuurilisi lihtsustumisi. Võib täheldada kõiki selliseid protsesse, mida on kirjeldatud keele surma või keele erosiooni puhul. Kõik need muutused viivad aluskultuuri või selle, mis oli aluskultuur, lihtsustumisele ja struktuurilisele sarnastumisele teise, tavaliselt valdava rühma kultuuriga.

Mingil etapil võib toimuda ka osaline kultuurivahetus, kus vahetatakse mõni aluskultuuri esmane tunnus tervikuna teise kultuuri esmase tunnuse vastu. Osaline kultuurivahetus on kindlasti religioonivahetus, kui keel jääb vahetamata, või keelevahetus, kui religioon jääb vahetamata. Kui endist kultuuri enam üldse säilitada ei suudeta, toimub täielik kultuurivahetus. Tavaliselt lõpeb täielik kultuurivahetus keelevahetusega, mille järel grupp on assimileerunud.

Kuid isegi juhtudel, kui toimub täielik kultuurivahetus, püütakse siiski säilitada endist identiteeti substraadimõjude kaasatoomisega uude aluskultuuri. Need substraadimõjud uues aluskultuuris eristavad kultuuri vahetanud rühma valdavast rühmast ja võimaldavad säilitada natukenegi järjepidevust minevikuga. Kas mainitud substraadimõjud jäävad kultuuri vahetanud rühma uue identiteedi kesketeks tunnusteks või võetakse need tunnused üle ka valda-

vasse kultuuri, sõltub jällegi kindlast kontaktiolukorrast ja gruppidest, kes omavahel on kontaktis, nende suurusest ja mõlemas rühmas toimuvatest informatsiooniprotsessidest, mis kas soodustavad kultuurivahetajate lõimumist ja uue ühendatud grupi tekkimist või mitte.

Mõnel juhul võivad aga kultuurikontaktid viia ka kreoliseerumisele, mille käigus kujuneb välja täiesti uus aluskultuur, millel on ainult osaliselt samu tunnuseid selle lähtekultuuridega. Kreoliseerumine toimub siiski üsnagi kitsalt piiritletud tingimustes: esiteks eeldab see emigreerumist ja sideme kaotamist rühma ajaloolise asualaga, ja teiseks rohkem kui kahe sellise väljarändajate rühma koosumist ühel ning samal uuel territooriumil. Tingimustes, kus puudub üks põline etniline rühm, kes kindlas geograafilises ümbruses on kujundanud oma püsiva kultuuripraktika, kujundavad kõik protsessis osalevad rühmad n-ö alateadlike läbirääkimiste teel täiesti uue aluskultuuri, mis ühtlasi pakub kõigile selle piirkonna asutajaliikmetele ainulaadse etnilise identiteedi — kreooli. Tavaliselt kaasneb kreoolkultuuri tekkimisega kreoolkeeke tekkimine, kuid on võimalik, juhul kui üks asutajarühmadest on arvulises ülekaalus, et otsest kreoolkeelt ei kujune, kuid rühma ühiskeekeks kujunev keel teeb läbi olulisi struktuurimuudatusi keelekontaktide tulemusel.

Sotsiaalse struktuuri dünaamika kontaktiolukorras

Edasi keskendun etnolingvistilise ökoloogia seisukohast kriitilisele kontaktiolukorrale — nõrgema rühma kontaktile majanduslikult ja staatusest valdava rühmaga, seega ülemkontakti olukorrale. Ülemkontaktile tüüpiline muutus on kultuurivahetus. Samas on teada, et mitte kõik ülemkontaktid ei vii kultuurivahetusele, isegi kui kontakti tugevus ja tüüp on peaaegu sarnased. Just see asjaolu võimaldab väita, et etnolingvistilise arengu ökoloogial on raken- duslik väljund: kui sarnased ülemkontaktid võivad anda erinevaid tulemusi, on järelikult kontaktmõju tulemus tingitud etnolingvistilise rühma sisemisest ökoloogiast. Ja selle ökoloogia tundmine võib anda olulist teavet, millega saab protsesse vähemalt osaliselt mõjutada. Vaatlen nüüd, kuidas sotsiaalse struktuuri eri kihis-

tuste erinev käitumine võib ülemkontakti tingimustes kaasa tuua erinevaid muutusi.

Juri Lotman on väitnud, et kultuuridialoog käib semiosfääri piirialadel, mis on kakskeelsed, samas kui semiosfääri kese on korrastava ja normeeriva iseloomuga (1999). Tsentri ja perifeeria dihhootomia semiosfääris vastab eliidi ja hulkade dihhootomiale sotsiaalses struktuuris. Niisiis tulevad Lotmani järgi kultuurimõjud ühiskonna madalamate klasside kokkupuutest teiste kultuuridega etnose kakskeelsel piirialal. Ma arvan, et see vaatenurk on ainult osaliselt õige, ja ta on õige eeskätt kontakti puhul kultuuriliselt ning staatusest madalamal arenguastmel olevate rühmadega, s.t alamkontakti tingimustes, mille tulemuseks on sageli substraadimõjud, mida tsenter püüab tõrjuda.

Juba võrdkontakti ja ülemkontakti puhul on olukord hoopis teistsugune. Selliste kontaktide puhul osutub kakskeelseks kultuuri piirialaks hoopiski tsenter, ja dialoogi teiste semiosfääridega viib läbi kakskeelne eliit. Näiteks võib tuua ristiusu vastuvõtmise Vene vürsti Vladimir Svjatoslavovitši poolt või Peeter I uuedused. Esimesel puhul oli tegu osalise kultuurivahetusega, mis algas tsentrist ja levis perifeeriasse, teisel puhul võib ilmselt rääkida kultuurilisest laenamisest, mis jättis aluskultuuri terveks, kuid mõjutas oluliselt teiseseid tunnuseid.

Seega võib öelda, et ülemkontakti tingimustes on uuendajaks rühmaks enamasti eliit, ja kui eliit teeb läbi täieliku kultuurivahetuse, laguneb kogu etnolingvistiline rühm ning selle liikmed teevad läbi samuti täieliku kultuurivahetuse. Ehk siis etnolingvistilises ökoloogiaski kehtib vanasõna, et kala hakkab mädanema peast. Et aga eliit ei ole mingi ühtne ja jagamatu tervik, vaid koosneb mitmest alarühmast, kellel on erinevad huvid, siis võib ülemkontakti tingimustes tekkida üsna palju erinevaid seisundeid, millest igaüks võib anda erineva väljundi.

Eristan eliidi hulgas kolme rühma: majanduseliiti, vaimueliiti ja poliitilist eliiti. Ma arvan, et ma ei eksi palju, kui väidan, et majanduseliidi ja vaimueliidi väärtussüsteemid erinevad mõnevõrra, nii et nende vahel on enamasti üsna hoogne dialoog maailma tõlgendamise küsimustes. Poliitiline eliit on see, kes võtab vastu otsuseid, tehes seda majandus- ning vaimueliidi jõuväljas. Kummale poole kaldub poliitiline eliit, sinna kaldub üldiselt ka eliit

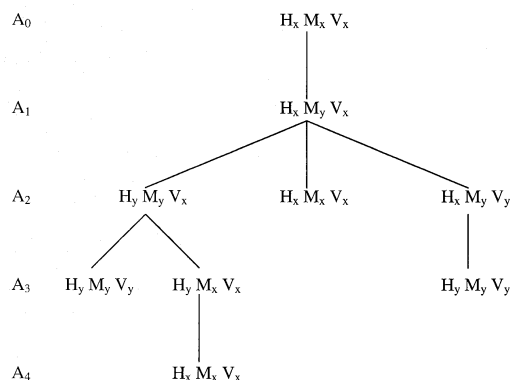
tervikuna, poliitiline joon kujuneb n-ö läbirääkimistes majandusliku ning vaimueliidi vahel. Ja loomulikult arvestab see dialoog ka hulkade meeoleolu.

Kui rääkida kontaktimuutustest kultuuris ehk siis muutustest, mida põhjustab süsteemiväline mõju, tuleb kindlasti arvestada, et rühmad ei ole füüsikalised objektid, millele välismõjutajad avaldavad otsest toimet ja tulemus on mõju funktsioon — et kui metalli kuumutada, siis metall paisub. Kas välismõju kutsub esile muutuse kultuuris või rühmas, sõltub selle rühma sisemisest olekust, mida kõige paremini saab iseloomustada individuaalsel tasandil kui hoiakuid. Näiteks põhjustas vene kontaktimõju nõukogude perioodi vältel vaid üsna väikesi muutusi eesti kultuuris. Põhjus on ilmselgelt seotud eestlaste hoiakutega vene mõju suhtes. Seega, kui soovime mõista kultuurivahetuse mehhanismi, ei saa lihtsalt rääkida mõjust objektidele, vaid tuleb arvestada nende objektide sisemisi seisundeid.

Kogu siinse teoreetilise raamistiku aluseks on hüpotees, et need sisemised seisundid kujunevad indiviidi informatsioonitöötlemise tulemusel. See protsess toimub nii, et teatud tunnus T_i muudetakse kommunikatsiooni käigus eredaks, sellega seotakse kollektiivne identiteet (omadused ja tähendused) ning sellele omistatakse mingi staatus (vt joonis 2). Just see staatuse komponent on aluseks agentide hoiakutele ühe või teise identiteedi suhtes.

Hoiakud on alati tulevikku suunatud, s.t neil on mõju indiviidi käitumisele. See, et inimesed alati ei käitu vastavalt hoiakutele, mida nad väljendavad, võib olla tingitud vähemalt kahest tegurist — nad ei väljenda oma tegelikke hoiakuid avalikult, või neil on lisaks ilmsetele ka varjatud hoiakud (vt Ajzen, Fishbein 2005; Bassili, Brown 2005). Igal juhul on mõistuspärane uskuda, et inimene rajab oma pikaajalise käitumise ettekujutusele, mis tal on maailma asjadest ja sellest, kuidas seal kõige paremini toime tulla.

Etnolingvistilise elujõu areng ülemkontakti tingimustes sõltub niisiis erinevate sotsiaalsete klasside hoiakutest siserühma ja valdava välisrühma identiteedi suhtes. Need hoiakud kujundavad agendi kultuuritunnuseid nii, et ta kas muutub bikultuuriliseks või jääb põhiliselt oma kultuuri keskseks. Ja kui ta kujuneb bikultuuriliseks, siis määravad need, kas tema toimimine on suunatud uue kultuuriidentiteedi ülekaalukusele või tasakaalustatu-

Joonis 4. X ja Y kultuuri orientatsiooni dünaamika X sotsiaalses struktuuris.

Eristan kolme suurt allrühma: hulka (H), majanduseliiti (M) ja vaimueliiti (V). Allrühma kultuuriorientatsiooni tähistab indeks X või Y. Poliitilist eliiti ei ole kujutatud, sest tema seisukoht kujuneb ühiskondlike läbirääkimiste tulemusena, ja vastavalt sellele, kuhu poole ta kaldub, kujuneb ka ülemkontakti väljund. Vertikaaltelg kujutab ajalist järgnevust, hargmik erinevaid võimalikke arenguid.

sele. Areng sõltub sellest, kas indiviid on orienteeritud oma aluskultuurile (kultuurile X, kasutades Fishmani märkimisviisi (*Can Threatened Languages...* 1991: 5–6) või domineerivale kultuurile (kultuurile Y). Kuigi orientatsioon on individuaalne nähtus, mis mõnevõrra erineb iga agendi puhul, võib eeldada, et erinevates sotsiaalsetes rühmades on rühmasisesed hoiakud lähedased.

Joonisel 4 püüan Fishmani sümboloid kasutades kujutada sotsiaalse struktuuri erinevate kihtide orientatsioonikombinatsioone ülemkontakti tingimustes.

Joonist 4 tuleb mõista järgmiselt. Ajahetkel A₀ on rühm monokultuuriline (kõigi kolme klassi orientatsioon on X). See on ülemkontaktieelne seisund. Ülemkontakti tekkimine toob tavaliselt kaasa uued tehnoloogiad ja tootmispraktikad, mis võimaldavad edukamat tootmist kui rühma X tehnoloogiad. Seetõttu on majanduseliit tavaliselt esimene, kes võtab lisaks uutele tehnoloogiatele omaks ka valdava rühma Y-orientatsiooni (ajahetk A₁). Uus tehnoloogia võimaldab majandusliku jõukuse kasvu, kuid selle inves-

teerimisel kultuuripraktikatesse puudub üksmeel — et enamik kasumist kuulub majanduseliidile, kelle kultuuriorientatsioon on kas ebakindel või Y, ei pruugi majanduslik edukus kajastuda kultuuripraktikate intensiivistumises (vt ka joonis 3). Vaimueliit kurdab X kultuuri kängumise ja laostavate protsesside üle.

Saabub kriitiline hetk, kui poliitiline eliit peab langetama otuse rühma kui terviku kultuuriorientatsiooni suhtes (üleminekul ajahetkelt A₁ ajahetkele A₂). Kui poliitiline eliit ühineb vaimueliidiga ja suunab ühiskondlikke vahendeid X-identiteedi kommunikatsioonile, saabub tõenäoliselt nihe X-orientatsioonile ka majanduseliidis ja kogu etnolingvistiline rühm säilitab oma kollektiivse identiteedi (olukord $H_x M_x V_x$ ajahetkel A₂), olles samas omaks võtnud uued tehnoloogiad, kujundanud ümber tootmispraktikad ja suuteline ühiskondlikku kogutoodangut suunama ka etnolingvistilise identiteedi arendamiseks.

Kui poliitiline eliit ühineb majanduseliidiga ja võtab omaks Y-orientatsiooni, järgneb sellele esialgu osa ja pärast ka suur osa kultuurieliidist, kes majandusliku toetuseta ei suuda tagada X-kommunikatsiooni. Sel juhul tekib ajahetkel A₂ olukord $H_x M_y V_y$ — n-ö eliidi põgenemise stsenaarium, kes näevad endisi kultuuripraktikaid oma uue orientatsiooni vaatenurgast kui iganenut ja häbenemisväärset. Tulemus on see, et sedavõrd kuidas uued majanduspraktikad jõuavad hulkadeni, muudavad ka selle liikmed oma kultuuriorientatsiooni. Ajahetkel A₃ toimub kultuurivahetus ($H_y M_y V_y$), X praktikad säilivad perifeerias veel seni, kuni neid kaitseb piirkonna suhteline eraldatus ülemkultuuri eest.

Kui poliitiline eliit ei võta aga seisukohta kultuuriorientatsiooni kohta, hakkab valdava kultuuri majandus- ja kultuuripraktika ajahetkel A₂ järk-järgult mõjutama hulkade kultuuriorientatsioone. Vaimueliit küll hoiatab kultuurivahetuse eest ja püüab päästa X kultuuri praktikaid, kuid et puudub üksmeel kultuuriorientatsiooni suhtes, on investeeringud X kultuuripraktikatesse väikesed ega suuda võistelda Y kultuuri informatsioonilise mõjuga, mis tuleb väljastpoolt kogukonda. Tekib olukord $H_y M_y V_x$.

Olukorras $H_y M_y V_x$ on kultuurivahetust juba väga raske vältida. Kui poliitiline eliit ühineb majanduseliidi ja laiade hulkadega, on tulemuseks paratamatu kultuurivahetus, mille vastu kultuu-

rieliidi viimased mohikaanlased püüavad asjatult võidelda. Kui kultuurieliidil õnnestub veenda poliitilist eliiti ja majanduslikku eliiti X-identiteedi säilitamise vajalikkuses, tekib ajahetkel A_3 olukord $H_y M_x V_x$. See on tüüpiline ärkamisaja stsenaarium, kus rahvuslikult meeletatud eliit püüab ümber pöörata üsna kaugele arenenud kultuurivahetust hulkade seas. Kui eliidisine üksmeel on suur ja valdava grupi tehnoloogia ning majanduspraktika ülevõtmine on hakanud tooma tegelikku majanduslikku kasumit, mida eliit on valmis investeerima identiteediarendusse, on võimalik kultuurivahetus peatada ja saavutada olukord $H_x M_x V_x$.

Siinkohal olgu öeldud, et üksipuha millise ülaltoodud stsenaariumi järgi etnolingvistiline tasakaal ($H_x M_x V_x$) taastatakse, on rühma X kollektiivne identiteet selle ümberkorraldamise käigus teinud läbi suuri muutusi; täiesti võimalik, et on toimunud osaline kultuurivahetus, mille käigus on säilitatud mõni esmane tunnus, samas kui loobuda on tulnud mõnest teisest.

Seda stsenaariumi mõjutavad muidugi paljud tegurid, mida siinkohal ei ole võimalik kõiki analüüsida, nagu näiteks rühmade suurus jm. Samas tahaks esile tuua ühe tahu. Ülemkontakti mõju muutuse sügavusele sõltub kindlasti ka kiirusest, millega X suudab üle võtta ja edukalt rakendada ülemkultuuri tehnoloogiaid ning tootmispraktikaid. On teada, et keelevahetus võtab tüüpjuhul aega kolm põlvkonda, tinglikult pool sajandit. Kriitilised sellest on arvatavasti esimesed paarkümmend aastat. Kui selle aja jooksul suudetakse majandus uutes tingimustes sedavõrd edukalt ümber korraldada, et tekib kasumit, mida eliit on valmis X kultuuripraktikatesse investeerima, siis on lootust, et rühma X staatus tõuseb ja selle liikmete Y-orientatsioon muutub tagasi X-orientatsiooniks ning juba alanud kultuurivahetus pöördub. Kui rühm X ei suuda edukalt kasutusele võtta uusi tehnoloogiaid, siis staatuserinevus rühmaga Y süveneb, samuti on X liikmetele kasulik lõimuda Y majandussüsteemiga isikliku heaolu tagamiseks. Tulemuseks on enamasti täielik kultuuri- ja keelevahetus.

Ülemkontakti majanduslik mõju sotsiaalsetele võrgustikele

Et elulaadid põhinevad tootmispraktikal, siis on ülemkontaktil, mis toob kaasa uusi tehnoloogiaid ja tootmispraktikaid, väiksema

etnose sotsiaalsele võrgustikule eriti lagundav mõju. Seda eriti juhul, kui etnos koosneb põhiliselt ühe (väiketootjate, saagihankijate, rändkarjakasvatajate) elulaadi esindajatest. Kiire üleminek palgatöölise eluviisile lõhub olemasolevad tugevad võrgustikud, asendab need nõrkade linkide võrgustikega, kus lõimumise tõttu on suur osa kontaktidel Y-rühma liikmetega. Etnos tegelikult lahustub suuremas ilma, et tal oleks võimalust muutustele reageerida ja tekitada rühmas uusi elulaade.

Suuremate etnoste puhul, milles on mitmete elulaadide esindajaid, ei ole ülemkontakti tingitud muutused tavaliselt olemasolevale sotsiaalsele võrgustikule nii laastava toimega, sest ta võimaldab kasvada neil elulaadidel, mis muutusega kõige paremini kohaneda suudavad. Sotsiaalne võrgustik ei lagune, vaid indiviidid liiguvad eri võrgustike vahel etnilise rühma sees. Samas on sellise etnose nõrgimaks lülilik juhtide-spetsialistide elulaad, kes sotsiaalse mobiilsuse nimel on valmis liikuma oma, väiksema etnose piiridest välja valdava rühma sotsiaalsesse võrgustikku, et sealsetes avaramates tingimustes teostada oma karjäärieesmärke. Loomulikult kaasneb sellega suur tõenäosus oma kultuuriorientatsiooni vahetuseks. See protsess on tuntud ajude äravooluna. Sellega võivad liituda veel palgatöölise migratsioon, kui nende keeleoskus ja seadused seda võimaldavad, ning noorte naiste migratsioon koduloojate turule, s.t abiellumine sotsiaalselt parematesse oludesse teise etnosesse.

Kui ülemkontakti tekkimine ei too kaasa muutusi tootmispraktikas, säilivad olemasolevad elulaadid koos sotsiaalsete võrgustikega, mis neid taastoodavad. Eestlaste ja iirlaste etniline säilimine mitme sajandi jooksul ülemkontakti tingimustes, mis ei toonud kaasa muutusi tootmispraktikas, on selle eredaks näiteks. Tootmispraktikate muutumise erinev kiirus 19. sajandil oli ilmselt üks põhjus, miks eestlased suutsid vältida täielikku kultuurivahetust, aga iirlased mitte. Kiire industrialiseerumine Iirimaal, millega kaasnes agraarühiskonnale omase sotsiaalse võrgustiku lagunemine, soodustas Y-orientatsiooni, samas kui Eesti oludes olemasolevad võrgustikud säilisid ja majandusliku võimsuse kasvades võimaldasid tõhusamat X-orientatsiooni taastootmist.

Ülemkontakti demograafiline mõju sotsiaalsele võrgustikule

Peale tootmispraktikate, mis kaudselt mõjutavad sotsiaalse võrgustiku struktuuri, mõjutab seda ka ülemkontakti demograafiline iseloom. Ülemkontakte on kolme tüüpi — eliidi domineerimine, majanduslik koloniseerimine ja etniline koloniseerimine (Thomason 2001). Esimesel juhul kehtestab väikesearvuline, kuid sõjaliselt ja tehnoloogiliselt tugevam rühm enda nõrgema, kuid arvukama rühma territooriumil ja moodustab sellega ühe sotsiaalse struktuuri, kus tema käes on võimupositsioonid. Tüüpilised juhtumid on William Vallutaja ülemvõim Inglismaal, baltisakslaste ülemvõim Baltikumis ja Inglise ülemvõim Iirimaaal.

Majandusliku koloniseerimise puhul kehtestab valdav rühm end tavaliselt majanduslike vahenditega kolooniaal, mida tal pole kavas asustada, ja juhib oma esindajate kaudu sealset loodusvarade ekspluateerimist emamaa kasuks. Ka see on mõnes mõttes eliidi valdamisjuhtum, kuid valdav eliit ei ole paikne põlvkondade järjepidevuses. Inglise koloniaalvõim Aafrika eri osades ja Indias on selle tüüpilised näited.

Etnilise koloniseerimise puhul asuvad valdava etnose liikmed elama nõrgema etnose territooriumile, kas viimaste vahele või neid koloniseeritava ala servadele surudes. Soome-ugri alade koloniseerimine venelaste poolt on hea näide esimesest tüübist, Põhja-Ameerika koloniseerimine teisest tüübist.

Eliidi domineerimine, kui see ei too kaasa tootmispraktikate kiiret muutust, ei mõjuta tavaliselt kuigi oluliselt sotsiaalse võrgustiku struktuuri, kui välja arvata see, et ühiskonna kõrgemate kihtide sotsiaalne võrgustik on teise etnilise koostisega. Nõrgema etnose etnolingvistiline elujõud sellises olukorras sõltub osalt kindlasti sellest, millised on sotsiaalse mobiilsuse võimalused — kui kultuurivahetuse kaudu on tee avatud kõrgemasse sotsiaalsesse klassi liikumiseks, võib see pikapeale viia üldise kultuurivahetuseeni. Selline stsenaarium oleks põhimõtteliselt eliidi põgenemise (YYY) erijuhtum. Kui etnilised piirid on jäigad ja sotsiaalne mobiilsus väga keeruline, ei jää nõrgema, kuid arvukamal etnose eliidil üle muud kui mobiliseerida rühm etnostevaheliseks konfliktiks. Selline stsenaarium ilmestab reaktiivse identi-

teedi (Portes, Rumbaut 2001) mobiliseerivat osa etnolingvistilise elujõu tagamisel.

Etnilise migratsiooni mõju nõrgema etnose sotsiaalsele võrgustikule võib olla kahesugune. Kui valdav rühm tõrjub nõrgema rühma tema territooriumilt välja, siis säilib selle rühma sidusus, kuigi territooriumi vahetus ja võimalik elatusviisi muutus võib kaasa tuua muutusi võrgustiku struktuuris. Samas tähendab selline stsenaarium ka seda, et nõrgema rühma liikmetel ei ole võimalik lõimuda valdava rühma sotsiaalsesse võrgustikesse. See tekitab reaktiivset identiteeti ja seeläbi tugevdab rühma etnolingvistilist elujõudu. Kui rühm suudab tagada oma bioloogilise taastootmise, võib ta jääda püsima pikaks ajaks. Põhja-Ameerika indiaani hõimude assimileerumine 19. sajandi lõpul ja 20. sajandil on tingitud otseselt nende majanduslikust lõimumisest valdava rühma majandussfääri.

Kui valdav rühm asub elama nõrgema territooriumile viimasega geograafiliselt segatult, võib see viia mõlema etnilise rühma sotsiaalsete võrgustike läbipõimumiseni, samas ei ole selline areng aga alati kindel. Millisel määral ja kuidas kahe etnilise rühma sotsiaalsed võrgustikud põimuvad, sõltub osalt majanduslikest tingimustest — kas valdav rühm toob kaasa uusi tootmise praktikaid, mis haaraksid ka nõrgema rühma liikmeid, kuid rohkem mõlema rühma hoiakutest teise rühma suhtes, s.t kas eri etnostesse kuuluvate inimeste kontaktid on soositud või mitte. Võib siiski arvata, et majanduslike tegurite tõukel on ette näha mõlema rühma sotsiaalsete võrgustike lõimumist pikaajalises perspektiivis, mille tulemuseks on nõrgema ja väiksema rühma järkjärguline kultuurivahetus. Kui aga nõrgema rühma kollektiivses identiteedis on mõni tunnus, mida pole võimalik muuta, siis see loomulikult toimib etnolingvistilist elujõudu säilitava tegurina. Heaks näiteks on Ameerika mustanahalised, kes majanduslikule ja geograafilisele lõimumisele vaatamata säilitavad niihästi oma etnokultuurilise identiteedi kui ka keelevariandi (aafrika-ameerika inglise keele) (Wolfram, Thomas 2002).

Seega tekib etnilise migratsiooni korral väga tõenäoliselt segaasustus, mis võib mõjutada mõlema etnose sotsiaalsete võrgustike struktuuri. Tavaliselt on selle mõju kirjeldamiseks kasutatud mõisteid “segregatsioon”, “integratsioon”, “assimilatsioon”

ja “marginalisatsioon”. Et need on laialt tuntud, lisan siinkohal vaid niipalju, et seda, millise nähtusega on tegu, on võimalik määratleda sotsiaalse võrgustiku struktuuri põhjal: assimilatsiooni puhul on nõrgema etnose liikmed tugevasti lõimitud valdava etnose võrgustikku, nii et nõrgema etnose võrgustik ei eksisteeri tervikkangana, vaid üksikute väikeste saarekestena; segregatsiooni puhul on võrgustikud selgelt eraldi ja seotud vaid nõrkade linkidega, mille hulk ei ole suur; integratsiooni puhul on nõrgema etnose võrgustik tihedalt seotud valdava etnose võrgustikuga paljude nõrkade linkide kaudu võrgustiku igal tasandil, nii et kogu struktuuri võib tajuda tervikliku võrgustikuna, milles nõrgem etnos moodustab selgelt eristuva kobara. Marginalisatsiooni korral on nõrgema etnose võrgustik katkendlik ja saarestikuline, samas kui see pole ka tihedalt seotud valdava kultuuri võrgustikuga; ühendamata või nõrkade linkidega ühendatud linkide arv nõrgema etnose liikmete hulgas on suur.

Ühise sotsiaalse võrgustiku kujunemine kahe etnose agentidest viib paratamatult kultuuripraktikate jagamise ja ühtlustumiseni kogu populatsioonis. See protsess algab teisestest tunnustest ning haarab kontakti jätkudes ka esmaseid tunnuseid. See võib võrdsete rühmade puhul viia ühise uue identiteedi kujunemisele või kultuurivahetusele nõrgemas rühmas.

RAKENDUSLIK ETNOÖKOLOOGIA

Etnoökoloogia on ühelt poolt raamistik, mille eesmärk on modelleerida etniliste rühmade arengut arvesse võttes nende rühmade keskkonnaökoloogiat ja nende sisemist ökoloogiat. Selline modelleerimine aitab mõista nende süsteemide keerukat arengudünaamikat oma ökoloogilises nišis. Teisest küljest võimaldab etnoökoloogia ka välja töötada abinõud, mis tagavad uuritava rühmale sobivad ökoloogilised tingimused, niipalju kui see võimalik on.

On enesestmõistetav, et mõnede keskkonnatingimuste muutmine võib osutada nii kulukaks, et sellistel soovitel pole mingit praktilist tähtsust. Salikoko S.Mufwene näiteks ütlebki, et keeled surevad välja ökoloogiliste tingimuste muutumise tõttu, mispärast need keeled enam ei osutu eluvõimeliseks, ja kuivõrd neid öko-

loogilisi tingimusi pole võimalik muuta, siis polegi midagi parata, et keeli välja sureb. See on lihtsalt loomulik looduslik valik, ainult et kultuurisfääris (2004).

Siinne raamistik erineb Mufwene omast eelduse poolest, et identiteeti ja seega rühma loovad protsessid on kommunikatiivsed. See tähendab, et rühma elujõud ei sõltu mitte ainult tema välistest ökoloogilistest tingimustest, vaid ka sisemistest, ehk siis sellest, millised on kommunikatiivsed protsessid, mis kollektiivset identiteeti taasloovad. Kuigi välistingimuste osakaal on tõenäoliselt palju määravam kui rühmasisene ökoloogia, sõltub kultuuri püsijäämine keskkonnatingimuste muutudes siiski selle populatsiooni kohanemisvõimelisusest, mitte üksnes välistingimustest. Kohanemisvõimelisus sõltub aga populatsiooni sisemisest ökoloogiast, millega ta end taastoodab. Välistingimuste muutumine on tavaliselt väljaspool inimliku vahetuse võimaluste piire, rühma siseökoloogiat aga on võimalik mingil määral muuta.

Kuna rühma puhul on tegu mittelineaarse dünaamilise süsteemiga, ei ole muidugi mingit tagatist, et sekkumissoovitused annavad positiivseid tulemusi, samuti seda, et neid soovitusi tegelikult rakendada õnnestub. Keelehoiu konarlik praktika ohustatud kultuuride ja keelte säilitamisel on selle kõnekaim näide.

Ühes oma varasemas töös olen esitanud etnolingvistilise elujõu mudeli (Ehala 2006). Selle järgi sõltub etnolingvistiline elujõud oma rühma ja valdava rühma tajutud staatuserinevusest, tajutud kultuurivahemaast rühmade vahel ja rühma konservatiivsuse ning innovaatsilisuse tasakaalust. Iga elujõukomponendi muutumisega muutub ka tervikelujõud. Kõik mudelis kasutatud osised on kognitiivsed ja sõltuvad kahes infoallikast — vahetust meelelisest kogemusest ja kommunikatsiooni kaudu saadud informatsioonist.

Et vahetut empiirilist kogemust ei ole väga palju võimalik mõjutada, siis tuleb arvestada, et kõigi inimeste tunnetus on piiratud meelte ulatusega ja suur osa maailma kohta käivast infost saadakse kommunikatiivsel teel. Kommunikatiivsel teel edastatakse ka tulevikustsenaariume, mis on igal juhul konstrueeritud ja millest ükski ei ole teisest suurema tõeväärtusega, enne kui aeg nende paikapidavust kontrollib. Seega on etnolingvistilist elujõudu võimalik mõjutada kognitiivselt, konstrueerides kollek-

tiivset ettekujutust tulevikust. Selle meetodi tulemuslikkust on ajalugu korduvalt kinnitanud, paraku eredamal kujul küll negatiivsete näidetega, olgu selleks siis marksismi mõju sotsiaalsetele muudatustele Venemaal või fašismi mõju Saksamaal. Samas on kindel, et seda laadi mehhanisme on kasutanud ja kasutatavad ka edaspidi täiesti rahumeelsedki etnosed oma sisemise ökoloogia organiseerimiseks ja väliskeskkonna muutustega kohanemiseks. Millised on rakendusliku etnoökoloogia põhimõtted, see on juba omaette uurimuse teema.

Kirjandus

- Ajzen, Icek, Martin Fishbein 2005. The influence of attitudes on behavior. — *The Handbook of Attitudes*. Dolores Albarracín, Blair T. Johnson, Mark P. Zanna (eds.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, pp. 173–222
- Anderson, Benedict 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London—New York: Verso Editions/NLB
- Ashmore, Richard D., Kay Deaux, Tracy McLaughlin-Volpe 2004. An organizing framework for collective identity: Articulation and significance of multidimensionality. — *Psychological Bulletin*, No. 1, pp. 87–89
- Bassili, John N., Rick D. Brown 2005. Implicit and explicit attitudes: Research, challenges and theory. — *The Handbook of Attitudes*. Dolores Albarracín, Blair T. Johnson, Mark P. Zanna (eds.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Publishers, pp. 543–574
- Bates, Daniel G., Fred Plog 1990. *Cultural Anthropology*. 3rd ed. New York: McGraw-Hill
- Bell, Allan 2001. Back in style: Reworking audience design. — *Style and Sociolinguistic Variation*. Penelope Eckert, John R. Rickford (eds.). Cambridge—New York: Cambridge University Press, pp. 139–169
- Can Threatened Languages be Saved? Reversing Language Shift, Revisited: A 21st Century Perspective*. 2001. (Multilingual matters 116.) Joshua A. Fishman (eds.) Clevedon—Buffalo: Multilingual Matters
- Clyne, Michael G. 2003. *Dynamics of Language Contact: English and Immigrant Languages*. (Cambridge approaches to language contact.) Cambridge—New York: Cambridge University Press

- Crystal, David 2000. *Language Death*. Cambridge—New York: Cambridge University Press
- Davies, Bethan 2005. Communities of practice: Legitimacy not choice. — *Journal of Sociolinguistics*, Vol. 9, No. 4, pp. 557–581
- Edwards, John 2006. Players and power in minority-group settings. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, No. 1, pp. 4–21
- Ehala, Martin 1996. Integreeritud keeleteooria võimalikkusest tänapäeva keeleteaduses (II). — *Keel ja Kirjandus*, nr 6–7, lk 375–384, 447–460
- Ehala, Martin 2006. Etnolingvistiline vitaalsus ja selle mõõtmine. — *Teoreetiline keeleteadus Eestis*. II. (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 7.) Toim. Ilona Tragel, Haldur Õim. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk ??–??
- Giles, Howard, Donald M. Taylor, Richard Y. Bourhis 1973. Towards a theory of interpersonal accommodation through speech: Some Canadian data. — *Language in Society*, No. 2, pp. 117–192
- Giles, Howard, Peter Powesland 1997. Accommodation theory. — *Sociolinguistics: A Reader and Coursebook*. (Modern linguistics series.) Nikolas Coupland, Adam Jaworski (eds.). Basingstoke: Macmillan, pp. 232–239
- Giles, Howard, Richard Bourhis, Donald Taylor 1977. Towards a theory language in ethnic group relations. — *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. (European monographs in social psychology 13.) Howard Giles (ed.). New York—London: Academic Press, pp. 307–348
- Hindley, Reg 1990. *The Death of the Irish Language: A Qualified Obituary*. (Bradford studies in European politics.) London—New York: Routledge
- Højrup, Thomas 2003. *State, Culture and Life-modes: The Foundations of Life-mode Analysis*. Aldershot—Burlington: Ashgate
- King, Kendall A., 2001. *Language Revitalization Processes and Prospects: Quichua in the Ecuadorian Andes*. (Bilingual education and bilingualism 24.) Clevedon—Buffalo: Multilingual Matters
- Krauss, Michael 1992. The world's languages in crisis. — *Language*, Vol. 68, pp. 4–10
- Lotman, Juri 1999. *Semiosfäärist*. Kajar Pruul (koost.). Tallinn: Vagabund
- Milroy, Lesley 2001. Bridging the micro-macro gap: Social change, social networks and bilingual repertoires. — *Theories on Maintenance and Loss of Minority Languages: Towards a More Integrated*

- Explanatory Framework*. Jetske Klatter-Folmer, Piet van Avermaet (eds.). Münster—New York: Waxmann, pp. 39–64
- Milroy, Lesley, James Milroy 1992. Social network and social class: Towards an integrated sociolinguistic model. — *Language in Society*, No. 1, pp. 1–26
- Mufwene, Salikoko S. 2001. *The Ecology of Language Evolution*. (Cambridge approaches to language contact.) Cambridge—New York: Cambridge University Press
- Mufwene, Salikoko S. 2004. Language birth and death. — *Annual Review of Anthropology*, Vol. 33, pp. 201–222
- Myers-Scotton, Carol 1997. *Duelling Languages: Grammatical Structure in Codeswitching*. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press
- Myhill, John 2003. The native speaker, identity, and the authenticity hierarchy. — *Language Sciences*, Vol. 25, pp. 77–97
- Nichols, Johanna 1992. *Linguistic Diversity in Space and Time*. Chicago: University of Chicago Press
- Portes, Alejandro, Rubén G. Rumbaut 2001. *Legacies: The Story of the Immigrant Second Generation*. Berkeley: University of California Press, pp. 284–287
- Roccas, Sonia, Marilynn B. Brewer 2002. Social identity complexity. — *Personality and Social Psychology Review*, No. 6, pp. 88–106
- Schneider, Edgar W. 2003. The dynamics of new Englishes: From identity construction to dialect birth. — *Language*, No. 2, pp. 233–281
- Smolicz, Jerzy J. 2002. Core values and nation states. — *Opportunities and Challenges of Bilingualism*. (Contributions to the sociology of language 87.) Li Wei, Jean-Marc Dewaele, Alex Housen (eds.). Berlin—New York: Walter de Gruyter, pp. 69–85
- Smolicz, Jerzy J., Margaret J. Secombe, Dorothy M. Hudson 2001. Family collectivism and minority languages as core values of culture among ethnic groups in Australia. — *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, No. 2, pp. 152–172
- Schwartz, Shalom H. 1992. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. — *Advances in Experimental Social Psychology*. Mark P. Zanna (ed.). San Diego, CA: Academic Press, Vol. 25, pp. 1–65
- Theories on Maintenance and Loss of Minority Languages: Towards a More Integrated Explanatory Framework*. 2001. Jetske Klatter-Folmer, Pit van Avermaet (eds.). Münster—New York: Waxmann

- Thomson, Sarah G. 2001. *Language Contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press
- Undusk, Jaan 2004. Eksistentsiaalne Kreutzwald. — *Vikerkaar*, nr 10–11, lk 133–152
- Wenger, Etienne 1998. *Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity*. (Learning in doing.) Cambridge—New York: Cambridge University Press
- Wenger, Etienne, Richard McDermott, William Snyder 2002. *Cultivating Communities of Practice: A Guide to Managing Knowledge*. London: McGraw Hill
- Wolfram, Walt, Erik R. Thomas 2002. *The Development of African American English*. (Language in society 31.) Oxford—Malden, MA: Blackwell

MARTIN EHALA (sünd. 1963) lõpetas Tallinna Pedagoogikakooli eesti keele ja kirjanduse erialal 1990, kaitses 1992. a magistri- ja 1996. a doktorikraadi Cambridge'i ülikoolis. Oli 1996–2000 pedagoogikakooli filoloogiateaduskonna dekaan, a-st 1998 professor, praegu üld- ja rakenduslingvistika õppetooli juhataja. Oli 1996–2002 rahvusvahelise humanitaar- ja sotsiaalteaduste ajakirja *Trames* toimetaja; a-st 2002 Eesti Keelenõukogu liige. *Akadeemias* on ta avaldanud koos Katrin Niglasega artikli “Eesti koolinoorte keelehoiakud” (2004, nr 10, lk 2115–2142).

